

**A LA GUERRE COMME A LA GUERRE.
GENTSE SOCIALISTEN TUSSEN COLLABORATIE EN
VERZET (1940-1944)**

DOOR

RIK HEMMERIJCKX

Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging, Gent

“De schrijver van een Kleine Oorlog moet er eerst en vooral aan denken, dat de mensen zich voorstellen dat een boek een openbare vermakelijkheid is waar men niet mag vloeken of op de grond spuwen en waar niemand in zijn ingedommeld geweten mag opgeschrikt worden”.

L.P. Boon, *Mijn kleine oorlog*

Ondanks alle publikaties en televisieprogramma's ligt de bezettingsperiode nog steeds zeer gevoelig voor vele landgenoten. Zij heeft diepe sporen nagelaten in het collectieve geheugen en er wordt dikwijls met gemengde gevoelens op teruggekeken. Ook in de socialistische beweging nemen de oorlogsjaren een bijzondere plaats in. Het was een periode waarin de tegenstellingen binnen de beweging zich als nooit tevoren gemanifesteerd hebben.

Toen de Duitsers effectief ons land bezet hadden bleek een aantal zich bij de nederlaag te willen neerleggen. Na het militaire débâcle werden de politieke conclusies getrokken: de superioriteit van de autoritaire regimes was eens te meer bevestigd.

In de algemene ontredde gingen zij zo ver dat zij resoluut braken met de democratische tradities van het Belgische socialisme. Hendrik De Man verklaarde de Belgische Werklieden Partij (BWP) voor ontbonden en riep op de Duitse overwinning te aanvaarden.

Maar de bezettingsjaren waren tevens deze van het socialistische verzet. Het was de periode waarin een handjevol getrouwen zich bleef verzetten tegen het defaitisme en het autoritaire discours. Via hun

sluikbladen bonden zij de strijd aan met de bezetter en met H. De Man en zijn volgelingen. Zij waren het die in deze kwade jaren hun geloof in de nakende bevrijding en hun boodschap van een vrij en democratisch socialisme bleven uitdragen. Begonnen als een kleine kern wisten zij gaandeweg hun aanhang uit te breiden en wierpen zich op als de legitieme erfgenamen van de vooroorlogse beweging. De BWP was ontbonden maar uit haar asse zou een nieuwe Belgische Socialistische Partij (BSP) verrijzen. Een nieuwe generatie leidende figuren maakte in deze jaren haar opwachting en bereidde vanuit de clandestiniteit de naoorlog voor.

DE RODE BARONIEËN

De stedelijke, geïndustrialiseerde agglomeraties zijn steeds één van de fundamenteën geweest van het socialistische machtsstreven. Meermaals werden de grote nationale coalities voorbereid in de stedelijke gebieden: het is daar dat de socialisten eerst gepoogd hebben hun visie op een sociaal beleid te concretiseren en te realiseren. Stevige urbane machtsposities waren essentieel om een doorbraak op het nationale vlak te forceren en indien men van de macht op nationaal vlak verstoken bleef, konden deze steeds fungeren als een veilige terugvalbasis.

Typerend voor de Belgische socialistische beweging, maar ook voor de christelijke en in mindere mate de liberale beweging, is dat zij deze macht zoveel mogelijk heeft willen bestendigen door de uitbouw van een zuil. Deze bestond uit een kluwen van organisaties, en was een wereld op zichzelf, waarin de arbeider begeleid werd van de wieg tot het graf. De macht van de socialistische secundaire elites was bijna volledig gebaseerd op de controle over één of meerdere van deze lokale zuilinstellingen. Het subtiele evenwicht tussen de verschillende takken van de beweging, of tussen verschillende wijkclubs bepaalde de machtsverhoudingen in de lokale partijbesturen. Daar waar de secundaire elites zich wisten te vereenzelvigen met een bepaalde instelling of wijk, en een eigen cliënteel wisten uit te bouwen, gaf dit soms aanleiding tot clanvorming... Sommige auteurs spreken dan ook van de rode baronieën.

Tijdens de oorlogsjaren heeft het belang van de lokale machtsstructuren zich meer dan ooit laten gelden. De legitieme Belgische regering was uitgeweken naar Londen en door de instelling van het Duits bezettingsregime werd het normale partijpolitieke leven verboden. De nationale politiek speelde zich af in de besloten kringen van enkele partijleiders en de soms onregelmatig verschijnende sluikbladen vormden hun enige tribune naar de achterban toe. De traditionele partijen waren zo goed als verdwenen van het politieke toneel; de illegale BSP was

nagenoeg de enige die een regelmatige werking heeft weten te ontplooiën. Nochtans moeten we vaststellen dat deze partijen er nadien zeer vlug in geslaagd zijn hun vooroorlogse posities opnieuw in te nemen. Na de oorlog bleek de dreiging die uitging van de uiterst actieve communistische partij – de partij van het verzet – inderdaad van voorbijgaande aard te zijn. Wanneer er een verklaring moet gezocht worden voor deze snelle recuperatie van hun macht, dan wijzen de meeste auteurs naar het voorbereidend werk dat in de clandestiniteit werd verricht om het naoorlogs beleid gestalte te geven. Dit is een niet onbelangrijk element, maar de persistentie van de lokale machtsstructuren mag evenmin uit het oog verloren worden. Vandaar het belang van deze lokale studies; in dit geval van het Gentse socialisme.

“LE MODÈLE GANTOIS”

Het Gentse socialisme neemt binnen de Belgische context een bijzondere plaats in. De Gentenaars mogen ongetwijfeld gerekend worden tot de pioniers van het Belgische socialisme. Rond een expansieve textielindustrie en een niet onbelangrijke machineconstructie-nijverheid hadden zich reeds vanaf het midden van de 19de eeuw de eerste syndicaten gevormd. Maar de opkomst van het socialisme zou er vooral synoniem worden met de doorbraak van de in 1881 gestichte coöperatie “Vooruit” en haar onvermoeibare leider en volkstribuun Edward Anseele, ook wel vader Anseele genoemd. In zijn ondernemingsdrift schrok hij er niet voor terug productiecoöperaties en later naamloze vennootschappen op te richten. De oprichting van de “Bank van de Arbeid” in 1913 vormde het financiële sluitstuk van dit Rode Imperium. De macht van de beweging vond zijn uitdrukking in de uitbouw van een wijdvertakt net van wijkwinkels, volkshuizen, vakbondsgebouwen en volksapotheken. Parels aan de kroon waren het imposante Feestpaleis van “Vooruit” (1914) en het statige gebouw van de vakbonden en de coöperatie “Ons Huis” (1902). Het in 1884 gestichte dagblad “Vooruit” was de tribune der Gentse socialisten.

Parallel aan de uitbouw van deze macht kwam ook de doorbraak op politiek vlak. Van 1909 tot 1934 en opnieuw vanaf 1938 maakten de socialisten ononderbroken deel uit van het Gentse stadsbestuur. Sinds de instelling van het algemeen enkelvoudig stemrecht konden zij steeds drie tot vier verkozenen naar de Kamer sturen. In 1925 bereikten zij een

hoogtepunt met vijf kamerleden. In de naoorlogse regeringen bekleedde Anseele verschillende keren belangrijke ministerposten.¹

Het Gentse model kreeg een stevige deuk met de crisis van de jaren '30. Het faillissement van de "Bank van de Arbeid" in 1934 sleurde een ganse reeks bedrijven in zijn val mee² en de socialisten dienden zich terug te trekken uit het stadsbestuur. De mutualiteit Bond Moyson en de vakbeweging, die tijdens de jaren '20 een steile opgang hadden gemaakt, zouden de positie van de coöperatieven als dragers van het Gentse socialisme overnemen. Met hun 30.000 leden namen de vakbonden een dominante positie in tegenover het christelijk en liberaal syndicalisme. Naast de textiel waren de metaal, de stadsdiensten en het spoor de rode bolwerken bij uitstek.

Het overlijden van Anseele in februari 1938 betekende het definitieve einde van de pioniersgeneratie van het Gentse socialisme. August Balthazar nam het voorzitterschap van de Gentse BWP op zich en kreeg weldra een ministerportefeuille toebedeeld. Hij beleefde de Duitse invasie als minister van Arbeid en Sociale Voorzorg.

DE VLUCHT VAN MEI '40

De invasie van mei 1940 kwam niet echt onverwacht, maar de overrompeling en de chaos waren er niet minder om. De Duitse troepen rolden als een pletwals over de Belgische verdedigingslijnes en een algemene paniek maakte zich van de bevolking meester. Een nauwelijks te overziene vluchtelingenstroom kwam op gang.

De socialistische beweging ontsnapte niet aan de algemene ontreding van die dagen. De meeste partijleiders en andere verantwoordelijken namen hals over kop de wijk naar Frankrijk of Engeland. Omwille van hun anti-fascistisch verleden waren sommigen beducht voor de Duitse repressie; anderen wilden de vakbonds- en partijkassen in veiligheid brengen. Maar wat een georganiseerde evacuatie had moeten worden, draaide uit op een redde-wie-zich-redden-kan.

In het Gentse was het niet anders. Vanaf 17 mei verlieten de kaders van de beweging één na één hun post. De redacteurs van "Vooruit"

---

1. Zie G. VANSCHOENBEEK: *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Doctoraalscriptie RU-Gent, 1992.

2. Zie hierover de studie van G. VANTHEMSCHE: *Van regionale spaarkassen naar Coop-Deposito's*. In: *Samen Sparen. De geschiedenis van de spaarbank Codep en haar voorlopers*. Leuven, 1989.

hadden de opdracht gekregen zich naar Toulouse te begeven om er te pogen het blad opnieuw uit te geven.³ Anderen waren met hun hebben en houden vertrokken zonder precieze bestemming. Hun enige betrachting was uit de greep der Duitse troepen te blijven. De vlucht kwam zo onverwacht op gang dat men zelfs nagelaten had de kosten van het voorbije 1-Meifeest af te rekenen.⁴

Door deze uittocht kwam de beweging in het Gentse zo goed als zonder leiding te staan. Toen de Duitsers zich meester maakten van de stad was Désiré Cnudde, de eerste schepen van Gent en de belangrijkste partijleider na A. Balthazar, de enige met een verantwoordelijke functie die nog ter plekke was.⁵

HET VADERLAND ZET ZICH OPNIEUW AAN HET WERK

De periode die volgde op de capitulatie was er één van herstel en aanpassing aan het nieuw geïnstalleerde bezettingsregime. De vluchtelingen keerden weer huiswaarts en het economisch en maatschappelijk leven kwam met enig horten en stoten weer op gang. De bevolking maakte kennis met rantsoeneringsbonnen en zwarte marktprijzen. Allerhande problemen, zoals de vernieling van de wegeninfrastructuur, vroegen om dringende maatregelen. Onder leiding van waarnemend burgemeester J. Storme nam het Gentse stadsbestuur een moeilijke taak op zich. De socialisten waren er vertegenwoordigd door D. Cnudde (1ste schepen), E. Anseele (4de schepen) en M. Derijcke (5de schepen).⁶ Een pragmatische gedragslijn zou hun optreden bepalen: zolang het stadsbestuur geen verlengstuk werd van de bezettende overheid of van het VNV zouden zij hun mandaat blijven waarnemen.

Ook de socialistische beweging werd zeer snel voor haar verantwoordelijkheid geplaast. Het grote probleem was dat er geen enkele richtlijn was gegeven aangaande de houding die in de omstandigheden van een bezetting moest aangenomen worden. Ook hier zou het

---

3. Ministerie van Volksgezondheid (MVG), Burgerlijke Weerstand (BW), dossier Richard Minne.

4. Brief E. Vergeylen aan H. De Man. Gent, 23 oktober 1940, 2 p. Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NSGWO2), Papieren De Man, nr. 230.

5. Voor een gekleurd relaas van de gebeurtenissen zie: D. CNUDDE: *Oorlogsherinneringen of het schandaal der Gentsche "zuiveraars"*. Gent, 1946, 63 p.

6. J. VANNIEUWENHUYSE: *Gent in de oorlogsjaren 1940-1945*. Gent, 1985, p. 35.

pragmatisme vlug de bovenhand krijgen. De redenering was dat het voortbestaan der socialistische instellingen moest gevrijwaard blijven en dat een apparaat dat duizenden personeelsleden tewerkstelde niet zomaar kon stilgelegd worden. Essentieel was het behoud van de controle over de eigen instellingen. Aan partijpolitiek kon er niet meer gedaan worden, maar via de instellingen hoopte men de socialistische aanwezigheid te bestendigen. Het is in die zin dat de Gentse socialisten in de zomer van 1940 hun activiteiten hernomen hebben.

Een eerste teken van die socialistische aanwezigheid was de heruitgave van het dagblad "Vooruit". Onmiddellijk na de inname van de stad werd D. Cnudde, de enige achtergebleven beheerder van de SM "Het Licht", door de Duitsers aangezocht om "Vooruit" opnieuw uit te geven. Daar het gevaar bestond dat de bezetter de drukkerij zou opeisen, stemde Cnudde met hun eis in. "Vooruit" moest een informatief arbeidersblad worden en zeker geen propagandablade voor het nationaal-socialisme. Het blad verscheen opnieuw vanaf 30 mei 1940, tegelijk met "De Gentenaar". Twee dagen voordien was ook "Het Volk" verschenen. Cnuddes beslissing zou in augustus 1940 door de beheerraad van "Het Licht" (met onder meer F. Vanderheggen, de algemene beheerder van de SM Vooruit, en senator E. Vergeylen) bekrachtigd worden. De functie van hoofdredacteur werd waargenomen door Marinus Derijcke.⁷

Maar er was niet alleen de Duitse druk, ook de concurrentie met de andere zuilinstellingen en de druk vanuit de basis noopten tot een hervatting van de activiteiten. Voor de mutualiteiten en coöperaties verliep dit vrij vlot. De Bond Moyson heropende begin juni 1940 zijn kantoren. Zoals voor de oorlog was Jules Verlez de algemene bestuurder. Prosper Luyckx nam het voorzitterschap van de Bond waar. In de oorlogsjaren, waarin de volksgezondheid ondermijnd werd door ondervoeding, heeft de mutualistische werking haar diensten bewezen.

De Maatschappij Vooruit hernam haar handelsactiviteiten vanuit "Ons Huis", onder het beheer van Georges Nachez en Frans Vanderheggen. De coöperatie maakte tijdens de bezettingsjaren een moeilijke periode door. De infrastructuur takelde af en de broodproductie moest afgebouwd worden. Door de gebrekkige vervoermogelijkheden liep de verkoop in de provincie sterk achteruit. Het door de bezetter ingestelde regime der corporaties heeft Vooruit zeker niet bevoordeeld. De SM Vooruit had het monopolie verworven van de verkoop van fietsbanden, sigaretten en tabak

---

7. E. DE BENS: *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944)*. Antwerpen / Utrecht, 1973, pp. 296-297.

aan de Gentse "Betrieben", maar de verkoop van aardappelen en boter werd haar ontzegd. Trouw aan haar principes bleef zij in deze periode van schaarste verkopen aan de officiële prijzen.

De vakbonden kwamen eveneens in actie. De herneming van de syndicale werking zou evenwel niet zonder problemen verlopen: de meeste vakbondsleiders hadden de syndicale kassen willen veilig stellen in het buitenland. Vooral de uitbetaling van de werklozensteun dreigde daardoor in het gedrang te komen. Begin juni 1940 raakten de gemoederen zodanig verhit dat de werklozen dreigden de vakbondslokalen van "Ons Huis" te bestormen.⁸ Een financiële tussenkomst van het stadsbestuur kon de eerste nood lenigen. De toestand zou vervolgens genormaliseerd worden met de terugkeer van de vakbondsleiders.

De situatie op sociaal vlak was in de zomer van 1940 ronduit dramatisch. De patronale wereld had van de ontreddering gebruik gemaakt om een waar offensief tegen de verworven rechten in te zetten. In juli 1940 hadden de Gentse textielpatroons, en dit in overeenstemming met de christelijke en liberale vakbond, een loonsverlaging van 22% doorgevoerd. Als reactie drongen de Gentse socialistische vakbonden er in een open brief op aan de arbeidsvoorwaarden van 10 mei 1940 te behouden.⁹

Stippen we aan dat de christelijke, liberale en Vlaams-nationale vakbonden hun werking hernomen hadden en dat er niet op een inspanning gekeken werd om aan ledenwerving te doen. Het actieterrein van de vakbonden was nochtans drastisch ingeperkt: stakingen of protestacties waren verboden, het paritair overleg was opgeschort, en ook de uitbetaling van werklozensteun zou aan de vakbonden onttrokken worden. Alleen directe belangenverdediging, dienstbetoon en vorming werden door de bezetter gedoogd.

De activiteiten van het BWP-secretariaat waren volledig aan banden gelegd. De partijbureaus in "Ons Huis" waren verzegeld, maar onder leiding van partijsecretaris en senator Emile Vergeylen was er een "Bureel voor Sociaal Dienstbetoon" opgezet. Het werd gefinancierd met de gelden van het opgeheven "Matteoti-fonds",¹⁰ dat voor de oorlog instond voor de hulp aan de slachtoffers der fascistische regimes.

De enige plaats waar er niet werd overgegaan tot een herneming van de activiteiten was in het Feestlokaal van Vooruit. Het was reeds begin

---

8. Verdedigingschrift M. Derijcke, 17 p. NSGWO2, Papieren H. De Man, nr. 394.

9. *Vooruit*, 11/7/1940.

10. Brief E. Vergeylen aan H. De Man, d.c.

1940 opgeëist door het Belgisch leger en na mei 1940 werd het door de bezetter ingericht als "Soldatenheim". De voorbouw werd ingericht als ontspanningsruimte met onder meer een Soldatenkino, de kleine benedenzaal werd gedegradeerd tot foerageruimte en deed dienst als stapelplaats en varkensstal.¹¹

HET MANIFEST VAN HENDRIK DE MAN

Het hernemen van de niet-politieke activiteiten van de socialistische organisaties zou een totaal nieuwe betekenis krijgen met de bekendmaking van het beruchte Manifest van Hendrik De Man.

Als politiek raadgever van Leopold III had De Man zich tijdens de meidagen van 1940 volledig van de BWP en van de regering gedistantieerd. De snelle overwinningen van de Duitse legers op het continent hadden zijn oordeel over de machteloze democratieën bevestigd. De autoritaire denkbeelden maakten verder opgang in die wondere zomer van 1940. In de besloten kringen van de Belgische notabelen werden plannen gesmeed om een specifiek Belgisch royalistisch Nieuwe Orde-regime aan de macht te brengen. Het is in die atmosfeer dat H. De Man zijn manifest van 28 juni 1940 bekend maakte. Als voorzitter van de BWP verklaarde hij zijn partij voor ontbonden, maar hij riep de socialistische militanten op de "economische" werking van hun organisaties voort te zetten en een nationale beweging rond de figuur van de koning te vervoegen. In onverholen termen werden de socialisten aangespoord de militaire nederlaag te aanvaarden. In plaats van een gesel moest deze oorlog beschouwd worden als een "verlossing voor de arbeider en het socialisme". De weg lag open voor "Europese vrede en sociale rechtvaardigheid". Het manifest werd op 3 juli publiek gemaakt in "La Gazette de Charleroi" en werd op 6 juli ook in "Vooruit" gepubliceerd.¹²

Met zijn manifest gaf De Man de aanzet tot de politieke collaboratie aan socialistische zijde. Alle ogen waren in die dagen op hem gericht. Hij was de man die openlijk durfde zeggen wat anderen dachten. Hij was het die gehoor vond aan het hof en die ook bij de bezettende overheid zijn invloed kon laten gelden. Indien er een nieuwe regering zou gevormd worden dan zou De Man zich ongetwijfeld opwerpen als één van de

---

11. R. STALLAERTS en L. SCHOKKAERT: *Onder dak. Een eeuw volks- en gildehuizen*. Gent, 1987, p. 106.

12. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN: *Hendrik De Man. Een biografie*. Antwerpen / Utrecht, 1972, pp. 292-323.

spilfiguren. Diegenen die hun activiteiten reeds hernomen hadden, werden gesterkt in hun opstelling en in navolging van De Man gaven velen onder hen een nieuw- rechtse verantwoording aan hun activiteiten. Royalisme, corporatisme en nationale solidariteit waren de sleutelbegrippen van het nieuwe politieke discours.

In Vlaanderen, en meer bepaald in het Gentse, kon het manifest van 28 juni op heel wat weerklank rekenen. Reeds op 4 juli schreef Eduard Anseele jr., de coming man van de Gentse socialisten, een hartelijke brief om De Man uit te nodigen voor een gesprek.¹³ Als jong politicus zag Anseele ongetwijfeld mogelijkheden om via De Man zijn ambities waar te maken. Tot eind 1940 had hij samen met Achille Van Acker, toen Brugs parlementslid en vakbondsman die later vooral bekend zou worden als premier, vrijwel wekelijks een ontmoeting met De Man in Brussel. Maar als sluwe politieke vos zou Anseele zich nooit laten verleiden tot een openlijke stellingname ten gunste van het manifest. Ook Jozef Chalmet, de socialistische burgemeester van Zelzate, die nog als kamerlid de beruchte motie van Limoges¹⁴ had ondertekend, ging naar De Man om hem te feliciteren met zijn manifest.¹⁵ Als afgevaardigde van de Algemene Centrale heeft hij zich wel onthouden bij de ondertekening van het syndicaal manifest van het Nieuwe BVV (zie verder). M. Derijcke, de nieuwe hoofdredacteur van "Vooruit", stelde zijn kolommen wijd open voor het demanistisch discours en ontpopte zich tot his masters' voice. Met de steun van De Man hoopte hij "Vooruit" te kunnen uitbouwen tot een volwaardig dagblad. Nog anderen, zoals E. Vergeylen, zouden het manifest niet bijtreden, maar wisten De Man wel te vinden om één of andere zaak op te lossen. Diegenen die in de zomer van 1940 het manifest van De Man afgekeurd hebben waren een kleine minderheid. In Wallonië zou de publikatie van het manifest aanleiding geven tot een eerste reactie van socialistisch verzet, maar in Vlaanderen was er aanvankelijk van enig georganiseerd verzet nauwelijks sprake: men achtte het wijselijker zijn mening voor zich te houden. In afwachting van meer klaarheid wilde men alle politieke keuzes openhouden.

---

13. "M'n waarde Minister, ik sprak met enkele vrienden uit Gent. Ze vragen niet liever dan dat U naar Gent komt om met U te spreken. Mag ik U vragen me te laten weten wanneer U komt." Cfr. NSGWO2, Papieren De Man, nr. 163.

14. In deze motie spraken de naar Frankrijk gevluchte parlementairen zich uit voor de voortzetting van de oorlog en keurden in heftige bewoordingen de capitulatie van Leopold III af.

15. H. De Man aan J. Chalmet. Brussel, 7 september 1940, 1 p. Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), Papieren De Man, nr. 76.

VAN HET NIEUWE BVV NAAR DE UHGA

De Mans invloed zou zich vooral laten gelden in de syndicale middens. Het was daar dat de meest fervente aanhangers van de corporatistische ideeën moesten gezocht worden. De klassenstrijd had er definitief afgedaan.

Het nationaal bestuur van het Belgisch Vakverbond (BVV) was in de zomer van 1940 uitgeweken naar Frankrijk, maar in het bezette België meende een niet onbelangrijke groep vakbondsleiders dat het moment gekomen was om zelf de macht in handen te nemen en een nieuw BVV op te richten. Het manifest van het Nieuwe BVV werd op 19 augustus 1940 ondertekend door 17 afgevaardigden van 9 socialistische vakcentrales. Hoewel het een zuiver syndicaal initiatief betrof werd het volledig door De Man geïnspireerd omdat het helemaal paste in zijn persoonlijke politiek.

Met het oog op de vorming van een eenheidsvakbond werden er vanaf juli 1940 allerhande besprekingen gevoerd tussen de vertegenwoordigers van de verschillende vakorganisaties. Aanvankelijk zag het er naar uit dat het tot een akkoord zou komen tussen socialisten, christenen en liberalen, maar dit samengaan van de traditionele krachten druiste in tegen de plannen van de bezettende overheid: deze was gekant tegen het royalistisch karakter van het akkoord, en wilde ook de VNV-organisatie Arbeidsorde betrekken bij de syndicale herstructurering van België. De traditionele vakbonden hebben uiteindelijk toegegeven aan de druk van de Duitse overheid. Daarmee was de weg vrij voor de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA) die op 22 november 1940 op initiatief van de Duitsers en met de steun van Hendrik De Man werd opgericht. De UHGA kreeg in België het syndicale monopolie toegewezen en werd de enige organisatie die gerechtigd was de belangen van de arbeiders te verdedigen.¹⁶ "Vooruit" blokletterde enthousiast dat de vernieuwing van het vakbondsleven een feit was.

---

16. De UHGA werd bestudeerd in de doctoraalscriptie van W. STEENHAUT: *De Unie van Hand- en Geestesarbeiders. Een onderzoek naar het optreden van de vakbonden in de bezettingsjaren (1940-1944)*. RU-Gent, 1983. Voor meer informatie zie: W. STEENHAUT: "De Unie van Hand- en Geestesarbeiders." In: *België 1940. Een maatschappij in crisis en oorlog*. Brussel, 1993, pp. 277-284. E. VERHOEYEN: *België Bezet 1940-1944*. Brussel, 1993, pp. 126-149; W. STEENHAUT: "In de marge van de macht: metaalbewerkers in de syndicale collaboratie." In: *CMB-Inform*, november-december 1987, pp. 49-74; J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH: *L'An 40. La Belgique occupée*. Brussel, 1971, pp. 262-281.

In Vlaanderen mocht Gent zonder meer omschreven worden als het bastion van de Unie. L. Uytroever, de voorzitter van de bediendenvakbond, verklaarde na de oorlog:

“Cette organisation avait pour noyau le plus solide – le seul solide – la ville de Gand où tous les Secrétaires de Syndicats avaient rallié l'UTML. De Gand partaient l'influence et l'exemple pernicieux pour toute une partie de la Belgique”.¹⁷

Vooral de actieve rol van de textielvakbond heeft de doorslag gegeven bij de doorbraak van de UHGA in het Gentse. Daarnaast moet ook aangestipt worden dat sommige ACV-leiders (onder meer Verheecke van ACV-textiel) en de volledige liberale vakbond, met hoofdzetel te Gent, tot de Unie waren toegetreden.

Het pragmatisme van sommige leiders, de volgzzaamheid van de vakbondsbasis, een ontstellend gebrek aan politiek-ideologische reflectie en een verregaande integratie in het systeem hebben dit succes bewerkstelligd. Begin 1941 moet het ledental van de Unie er gerekend worden op zo'n 32.000. Op dat moment werd de aanhang van de Unie in Vlaanderen geschat op 100.000 leden; in Wallonië op nauwelijks 25.000. De enige Gentse vakbonden die geweigerd hebben de Unie te vervoegen, waren de socialistische en liberale onderwijzersvakbonden, de Politieverbroedering, alsook de groep rond de afgescheurde liberale vakbondsleider en mutualist Karel De Grootte.¹⁸

ONTNUCHTERING NA DE EUFORIE

De perspectieven die aanvankelijk geboden werden brokkelden zeer vlug af. De inmenging van de Duitse overheid manifesteerde zich steeds sterker en de aanhangers van de Nieuwe Orde wonnen aan macht. Het was een proces dat zich op verschillende terreinen ontwikkelde en ook de socialisten werden er onvermijdelijk mee geconfronteerd. De noodzakelijke autonomie – *conditio sine qua non* voor de socialistische aanwezigheidspolitiek – bleek steeds moeilijker te handhaven. De marges waarbinnen moest gewerkt worden werden steeds smaller. De collaboratie greep steeds verder om zich heen.

---

17. L. UYTROEVER: *Notes sur certaines de mes activités durant la guerre 1940-1945*, 1945, 11 p. Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), Papieren Schouwlieghe, nr. 16.5.

18. MVG, BW, dossier L. Faelens.

In de lokale besturen moesten de socialisten afrekenen met een waar VNV-offensief. Reeds in het najaar van 1940 hadden zij in de colleges heel wat posities moeten prijsgeven. Door de verordening van 18 juli 1940 waren alle mandatarissen die in mei 1940 het land verlaten hadden, verplicht hun ambt neer te leggen. In het Gentse vielen onder meer G. Crommen (burgemeester van Ledeberg), F. Toch (burgemeester van Gentbrugge) en J. Chalmet (burgemeester van Zelzate) onder deze bepaling. Het Gentse stadsbestuur bleef aanvankelijk gespaard, maar begin januari 1941 kreeg de prominente VNV'er Hendrik Elias als niet-gemeenteraadslid de burgemeesterpost van Gent toegewezen.¹⁹ Het was een veeg teken, maar de socialisten in de raad durfden niet te protesteren. Wanneer in april 1941 de gemeenteraden ontbonden werden kwam er een eerste reactie. M. Derijcke, die als hoofdredacteur van "Vooruit" een ontgoochelende ervaring had opgedaan (zie verder), diende zijn ontslag in als schepen. Hij slaagde er evenwel niet in zijn collega's tot een gezamenlijk optreden te bewegen. Iedereen bleef handelen volgens zijn eigen inzichten. Zowel Cnudde als Anseele bleven op hun post.

Anseeles participatie aan het college was nochtans niet onvoorwaardelijk. Hij bleef een boegbeeld voor de socialistische beweging en trok zich als schepen pas terug op 17 november 1941. Het was geen heldendaad vergelijkbaar met het protest van de Brusselse burgemeester J. Van de Meulebroeck,²⁰ maar het was een beslissing die op tijd kwam. De militaire situatie op internationaal vlak en het machtsstreven van het VNV (de vorming der grote agglomeraties stond voor de deur) hebben deze ongetwijfeld beïnvloed. Tijdens zijn mandaat heeft Anseele zich laten kennen als een zeer plichtsbewust gezagsdrager, waarvoor zelfs Elias enige achting kon opbrengen. Voor zover het kan nagegaan worden heeft hij tijdens de uitoefening van zijn ambt geen compromitterende daden gesteld.²¹

---

19. Zie E. VERHOEYEN: *België Bezet 1940-1944*, o. c., pp. 45-46.

20. Als reactie op de ontheffing uit zijn ambt liet de Brusselse burgemeester overal protestaffiches aanbrengen.

21. De enige zaak waar er na de oorlog enige beroering rond geweest is, was Anseeles studiereis naar Duitsland van juli 1941 in opdracht van het Stadsbestuur. Deze zaak werd aan het licht gebracht door *La Libre Belgique* en in het kader van het proces Elias is dit toen tegen Anseele uitgespeeld. Hij verdedigde zich met de bewering dat hij van die reis gebruik had gemaakt om de Duitse industriëlen te polsen over hun houding tegenover de inval in de Sovjet-Unie. Deze informatie zou dan doorgespeeld zijn aan de inlichtingendienst Clarence.

Cfr. *La Libre Belgique*, 24 en 30/01/1946. AMSAB, Papieren Anseele, nr. 138.4.

Hoewel de omstandigheden totaal verschillend waren spiegelde Cnudde zich aan het voorbeeld van Vader Anseele tijdens de Eerste Wereldoorlog en is gedurende de ganse bezetting op zijn post gebleven. Als enig resterend lid van het vooroorlogse college hoopte hij de VNV-invloed te kunnen tegengaan. Zijn houding is hem door de socialistische beweging niet in dank afgenomen.

In de socialistische instellingen en organisaties manifesteerde de infiltratiepolitiek van de Nieuwe Orde zich nog veel scherper. Het is een pijnlijke geschiedenis waar termen als machtsmisbruik, verraad en bedrog nooit ver weg zijn. De politiek van het minste kwaad draaide er uit op regelrechte collaboratie.

Van in het begin was de uitgave van "Vooruit" een riskante onderneming geweest. Het blad was onderworpen aan de censuur en was verplicht de Duitse mededelingen in te lassen. De verkoopcijfers van "Vooruit" waren ondermaats en het redacteursschap van Derijcke werd één vergeefse zoektocht naar de nodige steun voor zijn persproject. Eerst probeerde hij het bij De Man en later zou hij vooral mikken op de vakbeweging. Dit kon niet verhinderen dat de druk vanuit de collaborerende middens steeds sterker werd. Op 28 januari 1941 werd de beheerraad van "Het Licht" afgezet door de Duitse overheid en het bestuur van "Vooruit" werd overgenomen door G. De Vos, een vooroorlogs documentalist van "Vooruit". Onder zijn leiding zou "Vooruit" een steeds radicalere nationaal-socialistische koers varen.²² Het experiment om een neutraal arbeidersblad uit te geven was uitgelopen op een totaal fiasco. De rode "Vooruit" was zwart geworden.

Op syndicaal vlak ging het er al niet veel beter aan toe. De UHGA bleek van in het begin een machteloos organisme. Zij kreeg niet de verwachte erkenning van de werkgevers of de Belgische administratie en was niet bij machte tastbare voordelen van de bezettende overheid af te dwingen. De weinige resultaten die ze kon voorleggen wogen niet op tegen de ontberingen die de arbeiders moesten ondergaan. De tegenstellingen binnen de Unie tekenden zich steeds duidelijker af. Toen er moest begonnen worden met de fusie van de verschillende vakcentrales bleken vele voorbehoud te maken. Men was ervoor beducht het enig resterend machtsinstrument – de syndicale kas – uit handen te geven. Maar boven alles was er de voortdurende inmenging van de Duitse overheid en de

---

MVG, BW, dossier E. Anseele.

22. Verdedigingsschrift M. Derijcke, d. c. E. DE BENS: *De Belgische dagbladers onder Duitse censuur*, o. c., p. 299.

systematische bevoordeling van de afgevaardigden van Arbeidsorde. Het bleek steeds duidelijker dat de UHGA niets méér was dan een instrument in handen van de Duitse belangen. Bij verschillende onwillige vakcentrales werd een Duits waarnemer aangesteld, maar daarnaast werden de tot de Unie toegetreden vakbonden ook geconfronteerd met het verzet dat vanuit de Waalse syndicale kringen de kop opstak.²³ In die omstandigheden trokken verschillende vakbondsleiders hun conclusie: nog langer in de UHGA blijven kon de schade alleen maar verergeren. Verschillende socialistische vakcentrales verlieten de Unie in de lente van 1941, maar vooral het vertrek van de christelijke ACV-leiding (met o.m. A. Cool in augustus 1941) maakte grote indruk.

In het Gentse verliep de strategische terugtocht niet zonder problemen. Reeds in het voorjaar van 1941 scheen er zich bij sommigen een tendens af te tekenen om de UHGA de rug toe te keren. In diezelfde periode moet trouwens het ontstaan van een georganiseerd socialistisch verzet gesitueerd worden. Amedée De Keuleneir, de secretaris van de Vakbond der Stadsbedienden, die in november 1940 vrijwillig tot de Unie was toegetreden, zal vanaf het voorjaar van 1941 de kant van het verzet kiezen en andere vakcentrales ertoe overhalen zich uit de Unie terug te trekken. De meningen waren evenwel verdeeld. Op de vergadering van 3 juli 1941 kwamen twee onverzoenlijke groepen tegenover mekaar te staan. De vakbondsleiders van de textiel (A. Segier, A. De Smedt, A. Baeyens, M. Lefèvre en L. Grau), kleding (J. Pante) en transportarbeiders (A. De Meyer) wilden de Unie verlaten. Dezen van de metaal (F. Longville en F. Bisschoff), bedienden (K. Hutse), voeding (R. Vergeylen), spoor (J. Casier) en Algemene Centrale (AC) (G. De Roo, J. Andries en K. Lams) wilden in de Unie blijven.²⁴

De breuk die zich daarop voltrok was de aanleiding tot een ware putsch in de socialistische vakbeweging van Gent. Terwijl de enen zich uit de Unie terugtrokken probeerden de anderen hun macht over te nemen. P. Legon, AC-propagandist, nam de leiding op zich van de textielvakbond, en K. Lams, de technische AC-secretaris, stelde zich aan het hoofd van de transportarbeiders. Maar deze fervente aanhangers van de Unie moesten uiteindelijk toegeven dat een voortzetting van hun vakbondswerk niet meer houdbaar was. De invloed van de uitgesproken nationaal-

---

23. Zie R. HEMMERIJCKX: "De Belgische socialisten tegen de UHGA." In: *België 1940. Een maatschappij in crisis en oorlog*, Brussel, 1993, pp. 486-494.

24. Belgische Staatsveiligheid. Verslag over de UHGA, sd. (1942), 1 p. NSGWO2, Fonds UTMI, nr. 40.3.

socialistische Arbeidsorde nam hand over hand toe. Op 31 januari 1942 dienden P. Legon, R. Vergeylen, F. Bisschoff en F. Longville hun gezamenlijk ontslag in.²⁵ Als algemeen secretaris van het Nationaal Syndicaat bleef J. Casier aan tot begin april 1942. Hiermee eindigde het hachelijke Unie-avontuur van de belangrijkste socialistische vakbondsleiders van Gent.

Binnen de mutualiteiten en coöperaties, die voor de bezetter van minder belang waren, hebben de socialisten zich wel langer kunnen handhaven, maar ook daar bleef een machtsovername niet uit. Met de aanstelling eind juli 1942 van Dr. Lampe kregen de Belgische coöperaties een "Verwalter" toegewezen aan wie zij verantwoording verschuldigd waren. Door zijn handig optreden is G. Nachez er nochtans in geslaagd het dagelijks bestuur van de Maatschappij Vooruit te blijven waarnemen. De Gentse Bond Moyson kreeg zijn "Verwalter" toegewezen op 10 december 1942 in de persoon van C. Totté. De wettige beheerraad onder leiding van P. Luyckx, de voorzitter van de Volkskliniek, weigerde met hem samen te werken en werd zonder meer afgezet.²⁶ Een groep onder leiding van J. Verlez is echter met Totté blijven voortwerken tot het einde van de bezetting.²⁷

LICHT IN DE DUISTERNIS

Sinds mei 1940 hadden De Man en zijn aanhangers volledig vrij spel gehad in Vlaanderen. Van een georganiseerde oppositie was er nauwelijks sprake geweest. Diegenen die zich niet hadden laten verblinden door het demanistische discours moesten toezien hoe belangrijke delen van de beweging in de collaboratie dreigden verzeild te raken. In het voorjaar van 1941 stak het socialistisch verzet dan toch de kop op in de Vlaamse steden. Na al die maanden van twijfel en verwarring had men in Vlaanderen aansluiting gevonden bij de oppositionele krachten in Wallonië.

De uitdagingen waren enorm. In de eerste plaats moest de demanistische stroming van antwoord gediend worden. Het moest duidelijk zijn

---

25. *Vaincre*, nr. 10, maart 1942.

26. MVG, BW, dossier P. Luyckx.

27. Verlez is bij de Bevrijding afgezet door de groep van P. Luyckx. Hij heeft zich bij zijn verwijdering niet neergelegd en heeft in december 1944 nog geprobeerd om het bestuur van de Bond Moyson opnieuw in handen te krijgen. Cfr. Vooruit, 13/12/1944 en pamflet J. VERLEZ, "Aan de leden van de Bond Moyson", december 1944, 1 p. AMSAB, Gent-Ecklo, 46.2.

dat het lot van de beweging niet in haar handen lag en dat De Man als leider van de socialistische beweging definitief had afgedaan. Men gaf toe dat de vooroorlogse BWP veel onvolkomenheden vertoonde, maar men was er vast van overtuigd dat de socialistische idee voortleefde en dat er een nieuwe beginselvaste partij zou opgericht worden. De UHGA moest radicaal afgewezen worden: elke verdere samenwerking met een nazi-syndicaat was totaal uit den boze.

Maar er was niet alleen de dreiging van rechts, ook van links poogde men de erfenis van de teloorgegangene BWP binnen te rijden. Sinds de opheffing van de BWP had de Communistische Partij (KP) zich opgeworpen als de enige strijdbare arbeiderspartij in het bezette België. Na juni 1941 stelde zij zich aan het hoofd van een beweging voor nationale onafhankelijkheid en ontplooidde zij een intense activiteit op diverse vlakken. Via haar gewapende arm van de partizanen profileerde zij zich als de partij van het verzet.²⁸ Hoewel de KP in Vlaanderen geen echte dreiging vormde, drong er zich toch een reactie op.

Het antwoord van de socialisten is er één geweest van totale negatie. De ideologische, politieke en mentale kloof die tussen beide partijen gegroeid was, werd tijdens de oorlogsjaren niet overbrugd. Elk voorstel tot samenwerking werd door de socialisten steeds afgewezen. Zelfs tegenover de aansluiting bij een overkoepelende verzetsorganisatie als het Onafhankelijkheidsfront (OF) stond men weigerachtig, precies omdat het beschouwd werd als een communistische mantelorganisatie.²⁹ Individueel mochten de socialistische militanten zich wel engageren, maar als beweging hield men zich afzijdig van elke verzetsformatie.³⁰ De regelrechte confrontatie met de bezetter door gewapende actie of straatprotest werd niet aangegaan. Het was er de socialisten in de eerste plaats om te doen clandestien als partij te overleven, de organisaties zoveel mogelijk overeind te houden en de leden moreel te steunen en van collaboratie te weerhouden.

Dit socialistisch verzet manifesteerde zich vooral via de uitgave van sluikbladen en pamfletten. Deze hebben inderdaad een essentiële rol gespeeld bij de herstructurering van de beweging in de clandestiniteit. De

---

28. Zie J. GOTOVITCH: *Du rouge au tricolore. Les Communistes belges de 1939 à 1944*. Brussel, 1992, 609 p.

29. J. GOTOVITCH: "Les relations socialistes-communistes en Belgique sous l'occupation." In: *La Revue du Nord*, n° 2 spécial hors série 1988, pp. 809-832.

30. Als socialist heeft o.m. Emiel Langui ("Majoor Jim") een belangrijke rol in het Gentse OF gespeeld.

belangrijkste socialistische bladen in Vlaanderen waren “De Werker” in Antwerpen, “Morgenrood” in Vilvoorde en “Bevrijding” in Leuven. Het was via deze bladen dat de socialisten in deze bange oorlogsdagen hun vast geloof in de uiteindelijke overwinning van de geallieerden verkondigden en de fakkel van een vrij en democratisch socialisme brandend hielden.

Maar daarnaast was er ook een verzet dat zich volledig onttrok aan het publieke oog. Het verzet van de bestuurders van de vakbonden of mutualiteiten die alles in het werk gesteld hebben om het vermogen van hun organisatie veilig te stellen voor beslaglegging. Het mollenwerk in de organisaties zelf, het benaderen van de bodes om de inning van de lidgelden stop te zetten, het overtuigen van de leden om zich uit de Unie terug te trekken, het verstoppen van de archieven, van de ledenbestanden of van het meubilair van de organisatie. Het waren kleine daden die daarom niet minder wezenlijk zijn geweest.

OPNIEUW VOORUIT!

De situatie in het Gentse is gekend. “Vooruit” was een uitgesproken Duitsgezind dagblad geworden en een deel van de bij de UHGA aangesloten vakbonden was in de collaboratie beland. De socialistische schepenen poogden hun post te verdedigen tegen de VNV'ers. Maar tevens manifesteerden zich de eerste tekenen van een socialistische wederopstanding. In het voorjaar van 1941 werd door G. Nachez een pamflet verspreid onder de socialistische militanten. Ook E. Vergeylen en E. Anseele zouden bij deze actie betrokken geweest zijn. Hoewel daaromtrent geen zekerheid bestaat ging het waarschijnlijk om het pamflet “Aan de leden van de BWP. Hoe zullen wij vertrekken?” Dit pamflet was een reactie op het juni-manifest van Hendrik De Man. In scherpe bewoordingen werd hem het recht ontzegd om nog langer te spreken in naam van de 600.000 BWP-leden: “Neen de BWP is niet dood!! Zij leeft voort in het brein van honderdduizende overtuigde sociaal-democraten...”³¹

Daarnaast circuleerden er in april 1941 niet minder dan twee socialistische sluikbladen. Het eerste droeg de titel “Vooruit” en was een initiatief

---

31. Nachez zou deze tekst zelf opgesteld en gedrukt hebben op de duplicator van de bureaus van de SM Vooruit. Een 200-tal pamfletten werden zo verstuurd met de post. Cfr. MVG, Sluikpers (SP), dossier G. Nachez. “Aan de leden van de B.W.P. Hoe zullen wij vertrekken?” sd., 3 p. AMSAB, Papieren E. Vergeylen.

van A. De Keuleneir, gemeenteraadslid en secretaris van de vakbond van het stadspersoneel.³² Het tweede noemde zich "De Socialist" en werd uitgegeven door Tuur De Sweemer, een gewezen redacteur van "Vooruit".³³ Het eerste blad wilde meer een inlichtingenblad zijn, terwijl het tweede meer inhoudelijk weerwerk bood. De beide initiatieven waren los van mekaar ontstaan en zij geven aan dat de clandestiene beweging nog op zoek was naar een vaste vorm. Het was vooral de bedoeling de gestolen "Vooruit" van antwoord te dienen en een socialistische stem te laten horen aan de vooravond van 1 mei. Hun ordewoorden luiden: de gestolen "Vooruit" boycotten, geen gehoor geven aan de communistische propaganda, niet staken en 1 mei voorzichtig en stil vieren. Tegenover de UHGA werd een tactische houding aangenomen: de vakbondsleden werd aangeraden lid te blijven van hun vakbond, en het overlopen van hun vakbondssecretaris te beletten.

De beide gestencilde sluijkladen was slechts een kort leven beschoren en ze verdwenen na twee nummers in juni 1941. Hun belang mag nochtans niet onderschat worden: zij gaven aan dat er vanuit de clandestiniteit een reactie op gang gekomen was. Meteen werd het ook mogelijk de Gentse militanten te hergroeperen.

DE ILLEGALE WERKERS

De groep die 1941 het gewestelijk bestuur van de beweging in handen nam bestond onder meer uit E. Anseele, A. De Keuleneir, T. De Sweemer, E. Vergeylen, G. Crommen, A. De Smedt, L. Faelens, G. Dhondt en G. Nachez. In de regio waren er kernen te Zelzate (met J. Chalmet), Deinze (met M. Heyerick) en Sleidinge (met R. Verheeke). Elk van hen had de verantwoordelijkheid voor een specifiek terrein. E. Anseele kreeg de algemene leiding toegewezen, maar vanaf juli 1942 werd zijn taak overgenomen door E. Vergeylen. Samen met Anseele was hij de afgevaardigde van de Gentenaars in de nationale comités van de illegale beweging.

Het is moeilijk te bepalen hoeveel militanten er tijdens de bezetting actief geweest zijn in de Gentse beweging. De "Eerelijst van de illegale werkers", die na de oorlog werd opgesteld door het ABVV, maakt

---

32. *Vooruit. Socialistisch inlichtingsorgaan der BWP.* Gent, 2 nrs., april-juni 1941. AMSAB, Papieren E. Vergeylen. MVG, KP, dossier R. Verheeke. Cfr. MVG, SP, dossier A. De Keuleneir.

33. *De Socialist.* Gent, 2 nrs., april-juni 1941. AMSAB, Papieren Vergeylen. Cfr. MVG, BW, dossier Tuur De Sweemer.

melding van een 150 militanten, maar hun aantal moet zeker hoger gelegen hebben. Niet minder dan 12 Gentse militanten hebben een officiële erkenning gekregen als verzetsman, maar zijn op de "Eere-lijst" niet terug te vinden.

Voorlopig is het niet mogelijk een precies sociologisch beeld van deze groep op te hangen, maar uit de biografische gegevens van 65 militanten³⁴ dringen zich wel een aantal vaststellingen op. De socialistische illegale militant is overwegend een gehuwd man van gemiddeld 44 jaar. Hij heeft sinds jaren een vaste baan en was reeds voor de oorlog langere tijd actief in de beweging. Het gaat dus om mensen van een zekere leeftijd, die goed ingeplant zijn in het maatschappelijk bestel. De overgrote meerderheid zijn geboren Gentenaars, maar een kleine Oostendse kern mag toch niet onvermeld blijven.³⁵

Volgens de leeftijdscategorieën liggen de verhoudingen als volgt: de 31- tot 54-jarigen nemen het leeuwenaandeel in: 77%. De jongeren (18 tot 30 jaar) schijnen daarentegen niet of nauwelijks bij de actie betrokken te zijn: slechts 9%. Hoewel zij een beperkte groep vormen (14%) nemen de ouderen (55 tot 65 jaar) in de beweging dikwijls belangrijke taken op zich.³⁶

De vrouw is in de illegaliteit praktisch niet aanwezig en speelt een totaal ondergeschikte rol.

Wanneer we hun beroepsactiviteit bekijken, dan komt het aandeel van de vooroorlogse kaders van de beweging op ongeveer 15%.³⁷ Maar uit de samenstelling van het gewestelijk comité blijkt dat zij nagenoeg de volledige top van de illegale organisatie monopoliseerden. Aan de hiërarchische verhoudingen werd in de clandestiniteit duidelijk niet geraakt. De basis bestond voornamelijk uit in de private sector tewerkges-

---

34. Onder hen bevinden zich zowel erkende als niet erkende verzetslui, maar zij bezitten wel allen een dossier op de dienst der statuten van het Ministerie van Volksgezondheid. Het eerste staal kwam tot stand op tweevoudige basis: de redacties van de sluikbladen, en de leidende militanten die genoemd werden in de naoorlogse documenten. Het tweede staal werd samengesteld op basis van de personen naar wie in de dossiers van het eerste staal verwezen werd.

35. In 1944 was er te Gent een groep van uitgeweken Oostendse militanten actief onder leiding van M. Reynaert, een vakbondssecretaris van de metaal. Cfr. MVG, SP, dossier M. Reynaert.

36. Bij de textielvakbond hebben een aantal gepensioneerde militanten een belangrijke rol gespeeld bij de verspreiding van de sluikbladen.

37. Onder deze groep verstaan we: mandatarissen, bestuurders van vakbonden, coöperatieven of mutualiteiten, en journalisten.

telde arbeiders en uit werknemers in openbare dienst. Vooral deze laatste groep is in de bezettingsjaren sterk naar voor gekomen. Bedienden en zelfstandigen vallen er nauwelijks te bespeuren. Het ouvriëristisch karakter van het socialistisch verzet wordt hiermee treffend geïllustreerd.

Het beeld dat we krijgen is er één van een grote continuïteit. Deze vaststelling wordt bevestigd door de wijze van rekrutering, die voornamelijk gebeurde via de kaders en de militantenkring van de vooroorlogse organisaties. Familiale banden hebben eveneens een rol gespeeld, maar in mindere mate. De spontane rekruteringen zijn volledig te verwaarlozen. Moet daaruit besloten worden dat de Gentse beweging uitsluitend op haar vooroorlogse reserves teerde? Een dergelijke conclusie lijkt mij voorbarig. Het schijnt mij echter wel toe dat de Gentse socialistische wereld een zeer gesloten wereld was. De leiders van de beweging hebben zeker hun contacten gehad – vooral deze met de politici en patroons uit de liberale beweging vallen op – maar aan de basis was het een wereld die op zichzelf leefde. Een illustratie daarvan vinden we in het feit dat het verspreidingsnetwerk van de sluikbladen praktisch uitsluitend gewerkt heeft voor deze van de socialistische beweging: slechts enkele militanten hebben zich ook beziggehouden met de verspreiding van andere sluikbladen.³⁸ De illegale socialistische militant was in de eerste plaats gedreven door zijn gehechtheid aan de eigen beweging. Het was een engagement waarin het traditioneel amalgaam van ideologische en politieke motieven de doorslag gaf. Het patriottische element is zeker aanwezig geweest, maar het was van secundair belang.

GROEPEN EN ORGANISATIES

De illegale socialistische beweging is uiteraard niet alleen een groepering van individuele personen geweest, zij was vooral een conglomeraat van organisaties en groepen. In die zin lag haar organisatorische structuur in het verlengde van de vooroorlogse beweging. Er zijn nochtans een aantal opvallende verschillen. De inbreng van de propagandaclubs was voor de oorlog al beperkt, maar tijdens de bezetting zou deze tot praktisch niets herleid worden. Aan de top waren er uiteraard politici die het politieke debat gaande hielden – vooral de discussie over

---

38. Uiteraard zijn er enkele nootore uitzonderingen die deze regel bevestigen. G. Hamers, gewezen redacteur van "Vooruit" en één van de medewerkers van "De Werker", was tevens de hoofdredacteur van het Gentse sluikblad "Vrij", de Vlaamse editie van "La Libre Belgique". "Vrij" werd later gevolgd door "Het Belfort". Cfr. MVG, SP, dossier G. Hamers.

de hervorming van de socialistische partij kon de passies hoog doen opslaan – maar dit was een aangelegenheid van een zeer beperkte groep. Dit nam niet weg dat de ideeën die in de clandestiene beweging leefden via sluikbladen en pamfletten op een vrij regelmatige wijze werden doorgespeeld naar de achterban. Van een wijkwerking zijn er eveneens weinig sporen terug te vinden. De meeste volkshuizen zijn tijdens de bezetting opengebleven, maar als centrum van de socialistische actie waren zij onbruikbaar geworden. De jeugd- en vrouwenorganisaties schijnen eveneens van het toneel verdwenen te zijn.

De mutualiteiten hebben wel een rol gespeeld, maar zijn vrij laat actief geworden. De illegale kern kwam pas tot stand met de afzetting van het vooroorlogs bestuur van de Bond Moyson in december 1942. Vanaf dat moment werd er een soort schaduwbestuur gevormd met P. Luyckx, J. Brans, E. De Baets, J. Haeck en J. De Buck. Zij hebben de strijd tegen de nieuwe bestuurders voortgezet en hebben onder meer campagne gevoerd tegen een verhoging van de bijdragen. Hun werking was vooral gericht op de reorganisatie van de mutualiteiten na de oorlog en zij waren ook nauw betrokken bij de discussie over de invoering van de maatschappelijke zekerheid, die onder andere te Astene werd gevoerd.³⁹

De inbreng van de coöperaties mag evenmin onvermeld blijven. Rond G. Nachez had er zich reeds in 1941 een actieve kern in de SM Vooruit gevormd. Via deze groep werd een deel van de sluikbladen verspreid en in de bureaus werden soms pamfletten gepolycopieerd. Daar waar het mogelijk was werden er goederen aan de Duitse opeisingen onttrokken en gelden en voedingswaren aan het verzet doorgegeven.⁴⁰ De indruk blijft nochtans bestaan dat hun inbreng niet in verhouding stond tot de economische macht die zij voor de beweging betekend hebben.

Het echte draagvlak van de Gentse beweging moet gesitueerd worden bij de vakbonden. Deze waren weliswaar opgeheven, maar aan de basis zijn de syndicale kernen blijven voortleven. Via geheime vergaderingen en de verspreiding van bedrijfsblaadjes of pamfletten werd de syndicale geest levendig gehouden. Bij de Bevrijding stonden de vakorganisaties klaar om opnieuw van wal te steken.

In de textiel bestond er een aanzienlijke kern die geleid werd door A. De Smedt en L. Grau. Gedurende de ganse bezetting is er met de Gentse textielpatroons informeel overleg geweest om een verbetering van de

---

39. P. LUYCKX. *Illegale actie in de periode der bezetting, 1940-1944*. Comité van Bond Moyson. AMSAB, Fonds Gent-Eeklo, 40.13.

40. MVG, BW, dossier G. Nachez.

arbeidsvoorwaarden te bekomen. De Gentse patroons waren zelfs bereid om een loonsverhoging te gaan bepleiten bij het Commissariaat voor Prijzen en Lonen te Brussel.⁴¹ Rond A. De Meyer, de leider van de opgeheven transportarbeidersbond, had er zich een groep dokwerkers gevormd. In maart 1944 zijn zij betrokken geweest bij een succesvolle staking in de Gentse haven. De vakbond van het stadspersoneel was eveneens opgeheven, maar A. De Keuleneir bleef de leiding ervan waarnemen. Vanaf september 1941 was hij als bediende tewerkgesteld bij het metaalbedrijf Carels, en van die dekmantel maakte hij gebruik om zijn syndicale activiteiten voort te zetten. Samen met Guillaume Dhondt en Emiel De Spaey heeft hij in de openbare diensten de syndicale organisatie verder uitgebouwd. Daarnaast heeft De Keuleneir zich ook ingespannen om in een aantal probleemsectoren, zoals de bedienden- en de metaalsector, waarvan de leiding in de Unie gebleven was, een totaal nieuwe organisatie uit de grond te stampen.⁴² Vanaf eind 1941 was er in de Gentse metaal een kern actief onder leiding van Emiel Vandervaren. Deze legde de basis voor de heroprichting van de metaalvakbond in 1944. Metaalbedrijven als Carels, waar ook een communistische cel actief was, zijn tijdens de bezetting meermaals het toneel geweest van vrij massale stakingen. De onderwijzersvakbond zette zijn werking op sluiske wijze verder onder leiding van L. Faelens en F. Steenhaut. Als syndicalisten zijn zij meermaals tussenbeide gekomen voor aanstellingen en benoemingen.⁴³ Aan de RUG had er zich een groep gevormd rond professor A. Hacquart. Bij het spoor, de post en de RTT bestond er reeds in 1941 een groepje van militanten als A. Fazzi, R. Groenweghe, E. Vermeulen en G. Vergucht. Zij zetten zich af tegen de bij de Unie aangesloten leiding van het vooroorlogse Nationaal Syndicaat en lagen zo mede aan de basis van het ontstaan van het Algemeen Syndicaat van de Openbare Diensten (ASOD).⁴⁴

Oorspronkelijk was het ASOD een Franstalig initiatief. De belangrijkste kernen bevonden zich in Brussel, Luik en Namen. De basis werd gelegd in 1942 toen enkele gewezen militanten van het Nationaal Syndicaat overgingen tot de uitgave van het sluisblad "Le Ralliement".

---

41. Verslag over de werking der textielarbeiderscentrale van België gedurende de bezettingsperiode, sd., 6 p. AMSAB, Fonds Gent-Eeklo, 46.3.

42. A. DE KEULENEIR. *Verslag syndicale activiteit. 1940-1944*. 23 maart 1945, 5 p. AMSAB, papieren Schouwlieghe, nr. 6.15.

43. MVG, BW, dossier L. Faelens.

44. N.VG, BW, dossier A. Fazzi. MVG, BW, dossier G. Vergucht.

Dit blad zou vrij snel verdwijnen, maar het gaf wel de aanzet tot de vorming van een overkoepelende vakbond van de openbare diensten in de loop van 1943. Binnen het geheel van het socialistisch syndicalisme nam het ASOD een heel aparte plaats in. Het hield zeer sterk aan zijn autonomie en was gekant tegen een al te nadrukkelijke binding met de socialistische partij. De Gentse kern zou zich als ASOD manifesteren vanaf begin 1944. Deze wierp er zich op als één van de meest dynamische groepen. Getuige daarvan zijn de talrijke pamfletten en brochures die vanuit Gent verspreid werden, alsook de uitgave van een inlichtingenblad.⁴⁵ Reeds tijdens de bezetting zou het Gentse ASOD 900 symbolische lidkaarten verkocht hebben. In tegenstelling tot de Waalse ASOD-kernen hielden de Gentenaars wel vast aan de band met de socialistische partij.

ILLEGALITEIT EN REPRESSIE

Om de omstandigheden te begrijpen waarin de socialistische militanten actief geweest zijn is het nodig te weten dat zij niet verplicht werden zich volledig in de clandestiniteit terug te trekken. De meesten bleven hun gewone beroepsactiviteit uitoefenen, teerden op een spaarpot of leefden van steungeld. E. Anseele is lange tijd de enige geweest die ondergedoken leefde. Na zijn aftreden verbleef hij zes maanden in het huis van L. Faelens en na juli 1942 dook hij onder in het Luikse, meer bepaald in Facqueval.⁴⁶ Na het vertrek van Anseele was A. De Keuleneir de belangrijkste militant die in het Gentse een illegaal bestaan geleid heeft. Vanaf 1943 bezat hij een kaart als RTT-agent en kon hij zich zonder veel problemen door het land verplaatsen. Naar het einde van de bezetting toe vermeerderde het aantal ondergedoken militanten wel, maar het is nooit een veralgemeend fenomeen geworden. De illegaliteit waarin de beweging leefde was een relatieve illegaliteit. De ontplooidde activiteiten, zoals de verspreiding van de sluikpers, waren zeker illegaal, maar zij hebben de voortzetting van een "normaal" leven niet in de weg gestaan.⁴⁷ Het

---

45. ASOD. Inlichtingenblad voor onze militanten. 3 nrs., sd. AMSAB, Fonds Gent-Eeklo, nr. 88. MVG, SP, dossier A. De Keuleneir.

46. MVG, BW, dossier L. Ros.

47. Een naoorlogse verklaring van de weduwe van J. Pante, de secretaris van de Gentse kledingvakbond, geeft aan dat beide perfect naast elkaar konden bestaan. "Na zijn dood (in 1946) heb ik vernomen dat mijn man lid zou geweest zijn van de weerstand. Ik was hierover verwonderd, daar hij mij nooit iets gezegd had. Ik kan hoegenaamd niet zeggen van welke groepering hij deel uitmaakte". Cfr. MVG, BW,

illegale leven heeft de militanten dan ook minder ingrijpend getekend en zal in het collectief geheugen van de beweging een minder centrale plaats innemen. Kenmerkend voor die relatieve illegaliteit is ook dat de typische structuur van de verzetsorganisatie, de piramidale cellenstructuur, niet is toegepast op het Gentse socialistisch verzet, evenmin als het gebruik van schuilnamen. De veiligheidsmaatregelen waren zeer rudimentair.

Wie illegaliteit zegt, moet ook repressie zeggen. In tegenstelling tot de communistische beweging is de socialistische nooit systematisch vervolgd geworden. De operatie Sonnewende, waarbij op 22 juni 1941 – de dag van de inval in de Sovjet-Unie – in een nationaal gecoördineerde actie 337 linkse socialisten, trotskisten en communisten werden opgepakt, is aan de Gentse socialisten volledig voorbijgegaan. Het vooroorlogse lidmaatschap van de BWP was op zich geen reden om gearresteerd te worden. De repressie waar zij onder geleden hebben is dan ook meer occasioneel geweest. Zij deed zich vooral gelden wanneer er gijzelaars genomen werden. Als publieke figuren waren de socialistische voormannen dan een gemakkelijk slachtoffer. Zo werden op 25 en 26 februari 1942 een aantal kopstukken van de Gentse beweging in hechtenis genomen als repressaillemaatregel voor een aanslag op een spoorlijn te Ledeberg.⁴⁸ Zij werden gedurende drie maanden vastgehouden, maar konden na hun vrijlating hun activiteiten hernemen. In juni 1943 werden een aantal militanten van de Gentse gasdienst als gijzelaars aangehouden voor de moord op een Vlaamse wachter. Na drie maanden werden zij eveneens vrijgelaten.⁴⁹ Begin januari 1944 was er nogmaals alarm toen G. Nachez werd aangehouden op verdenking van spionage. Elf dagen later was ook hij weer op vrije voeten.⁵⁰ Een nieuwe arrestatiegolf is toen uitgebleven. De Gentse militantenkern is dus steeds gespaard gebleven van de ergste repressie. Maar volgens E. Vergeylen moet het aantal militanten dat gedurende korte of langere tijd in hechtenis is genomen toch gerekend worden op een 50-tal. Daarvan zouden er een 20-tal het concentratieregime ondergaan hebben.⁵¹ In de meeste gevallen is hun

---

dossier J. Pante.

48. Onder de 17 gearresteerden bevonden zich: A. De Keuleneir, G. Nachez, E. Vergeylen, G. Dhondt en E. De Spaey. Cfr. MVG, Politieke Gevangenen (PG), dossier M. Vogelaere.

49. De drie gijzelaars waren: G. Michiels, J. Casteleyn en M. Steyaert. Cfr. MVG, PG, dossier Gustaaf Michiels.

50. MVG, PG, dossier G. Nachez.

51. Dit cijfer lijkt mij enigszins overtrokken. Cfr. Nota E. Vergeylen, sd (1944), 3 p. AMSAB, Fonds Gent-Eeklo, 40.13.

arrestatie echter niet het gevolg geweest van hun socialistisch engagement, maar wel van hun activiteiten in één of andere militaire verzetsorganisatie. Sommigen, onder wie P. Willems en M. Lamon, twee militanten van het Syndicaat der Brandweermannen, hebben de kampen niet overleefd. Wanneer we weten dat in België gemiddeld 56% van de communistische militanten in handen van de Duitsers is gevallen,⁵² dan mogen we stellen dat de socialistische beweging nauwelijks geleden heeft. Het feit dat de clandestiene socialistische partij alleen werkte met vertrouwde militanten en zich niet richtte op directe actie heeft daar zeker toe bijgedragen. Het aantal slachtoffers is echter niet bepalend om een waardeoordeel uit te spreken over het socialistisch verzet.

DE SLUIKPERS

De verspreiding van de socialistische sluikbladen is ongetwijfeld de belangrijkste activiteit geweest van de illegale beweging. In het voorjaar van 1941 waren in het Gentse de illegale "Vooruit" en "De Socialist" verschenen. Maar na hun verdwijning heeft het enige tijd geduurd vooraleer de Gentse socialisten opnieuw een blad zouden uitgeven. Zij beperkten zich tot het verdelen van de bladen die hen toegestuurd werden vanuit de andere regio's, voornamelijk "De Werker" en een aantal keren ook "Morgenrood". Moet daaruit besloten worden dat men in het Gentse niet bij machte was een eigen blad uit te geven? Beschikte men niet over de nodige middelen of was men bang voor de risico's? De leiders van de Gentse beweging waren inderdaad publieke figuren en als boegbeeld van de beweging bekleedde Anseele zijn schepenambt tot november 1941. Ook de socialistische coöperaties en de mutualiteiten konden een gemakkelijk slachtoffer van de Duitse repressie worden.

Wat er ook van zij, aanvankelijk bleef de actie van de Gentse beweging beperkt tot het verspreiden van de sluikbladen uit de andere regio's. In het begin gebeurde dit nog op een zeer onregelmatige en weinig gestructureerde wijze. Alles hing nog af van toevallige contacten, maar vanaf eind 1941 – begin 1942 kwam er een meer georganiseerde verspreiding tot stand. A. De Smedt, L. Grau en A. De Keuleneir hebben bij de uitbouw van dit netwerk een belangrijke rol gespeeld.

Het ophalen van deze bladen, die gedrukt werden in Antwerpen of Brussel, was geen sinecure. Het vergde heel wat afspraken en een strakke

---

52. J. GOTOVITCH: "Communisme et résistance". In: *België 1940. Een maatschappij in crisis en oorlog*. Brussel, 1993, pp. 422-423.

discipline, voortdurend kon men in een hinderlaag lopen of verrast worden door een onverwachte controle. Het vervoer heeft nochtans nooit problemen opgeleverd. Een aantal keren werden de bladen per camion ter plaatse gebracht, maar meestal werden ze per trein opgehaald. Bij elke operatie werden er zo'n 3.000 exemplaren vervoerd. De man die met deze opdracht werd belast was Adolf Bourgillioen, een gewezen bediende van het Syndicaat der Broederlijke Wevers. Beladen met twee pakken van 12,5 kg heeft hij tijdens de bezetting het traject Gent-Antwerpen zo'n 8 tot 9 keer gemaakt, en dat van Gent naar Brussel 6 tot 7 keer.⁵³ Hij stond tevens in voor het vervoer in de provincie. Dit gebeurde eveneens per trein, per fiets, te voet of met een kar.

Zoals we reeds gezien hebben was het distributienetwerk in de Gentse agglomeratie vrij uitgebreid. De eigenlijke verspreiding gebeurde langs twee kanalen: op de werkplaatsen zelf, en in mindere mate in de volkswijken. De wijze waarop was afhankelijk van de vertrouwensrelatie die de betrokkene had met zijn omgeving. Soms werden de bladen persoonlijk overhandigd, of verkocht maar het kwam ook voor dat zij anoniem werden verspreid. In dit laatste geval werden zij gewoon in de brievenbussen gedropt of in de achtergelaten werkkledij gestoken. Verzendingen met de post kwamen weinig voor. In principe was dit alles volledig kosteloos, maar soms werd een bijdrage van 1 frank gevraagd.

Vanuit Gent werd het verspreidingsnetwerk in de loop van 1942 en '43 uitgebreid tot talrijke Oostvlaamse steden en gemeenten. Zo werden ook de kernen van Zele, Hamme, Temse, Sleidinge, Oudenaarde, Ronse, Wetteren, Wevelgem en Deinze voorzien. De contacten werden meestal gelegd via de vroegere militanten van de textielvakbond. Hiermee zette Gent zijn traditie verder van propagandacentrum van de socialistische beweging in Vlaanderen. De inbreng van de Gentenaars bleef trouwens niet beperkt tot distributie, vanaf 1943 zouden zij ook meer inhoudelijk meewerken. Onder impuls van G. Crommen, de vroegere hoofdredacteur van "Vooruit", werd toen een tweede redactiekern van "De Werker" samengesteld met onder meer E. Vergeylen, G. Hamers, L. Grau en A. De Keuleneir. Tot de occasionele medewerkers behoorden R. Minne en A. De Meyer. Daarnaast gaven zij ook talrijke pamfletten – een 20-tal vanaf begin 1942⁵⁴ – en een eigen blad uit: "De Socialistische Strijd". Dit

---

53. MVG, SP, dossier A. Bourgillioen.

54. Een onvolledig overzicht van de pamflettenproductie kan gevonden worden in het Moreel en Administratief verslag van het Gewestelijk ABVV Gent-Eeklo, 1944-1946. Cfr. AMSAB, Papieren N. Bal, 2.112.

gestencild blad – eigenlijk meer een intern bulletin – was uitsluitend gewijd aan de theoretische problemen van doctrine en strategie. De redactiekern bestond uit E. Vergeylen, A. De Keuleneir, A. De Smedt, G. Crommen en G. Nachez. In de loop van 1943 – '44 werden er drie nummers uitgegeven met een beperkte oplage van 250 tot 300 exemplaren.⁵⁵ Tegen het einde van de bezetting had Gent zich zo ontwikkeld tot een volwaardig centrum van de clandestiene beweging. Op dat moment stonden de Gentenaars zelfs in voor het drukken van “De Werker”.⁵⁶

HET EI VAN SOCRATES

Een tweede belangrijk terrein waarop de illegale socialistische beweging zich wist te manifesteren was dat van de steun aan ondergedokenen en werkweigeraars. Deze activiteit is vooral tot ontplooiing gekomen met het in werking treden van de dienst Socrates eind 1943. Deze dienst was opgezet door enkele Belgische bankiers en industriëlen en werd gesteund door de regering te Londen.⁵⁷ Op het terrein zelf zijn het de vakbonden geweest die voor de verdeling van de steungelden ingestaan hebben. Deze zaak, waar miljoenen mee gemoeid waren, heeft ertoe bijgedragen dat zij zich opnieuw hebben kunnen affirmeren als een sociale macht.

De Gentse socialistische beweging heeft nochtans niet gewacht op Socrates om effectief aan hulpverlening te doen. De eerste initiatieven op dit vlak dateren van het voorjaar van 1942. Een aantal kopstukken van de beweging bevonden zich toen in gevangenschap. De nood liet zich voelen en er werd besloten een steunfonds op te richten ten bate van de gezinnen van de gearresteerden. Het was Leo Faelens, hoofd van de onderwijzersvakbond en een vertrouweling van Anseele, die met de organisatie van dit steunfonds belast was. Zijn eerste medewerkers waren F. Steenhaut, ir. Desplanque en prof. A. Hacquart. Een deel van het geld werd bijeengebracht via omhalingen bij de basis van de socialistische beweging. Een ander deel werd gezocht bij kapitaalkrachtige personen buiten de beweging. Zo werd er aanvankelijk 6 tot 7.000 fr. per maand opgehaald en verdeeld. Dit bedrag is in de loop van de bezetting opgelopen tot 15 à

---

55. Zie AMSAB, Fonds Gent-Eeklo, nr. 40.13, alsook de papieren Vergeylen. Cfr. MVG, SP, dossier G. Nachez.

56. MVG, SP, dossier G. Vergucht.

57. Zie B. DUCARME: *Le financement de la résistance armée en Belgique, 1940-1944* in C.H. du CRISP, n° 476-477, pp. 26-33, alsook E. VERHOEYEN. o.c., pp. 377-384.

25.000 fr. per maand. Het is duidelijk dat er met dergelijke bedragen geen massale hulpverlening mogelijk was.

Daarnaast was er ook het initiatief van de liberale politicus H. Story en de textielpatroon A. Hebbelinck, die reeds in de zomer van 1941 besloten hadden de uit hun functie gezette Gentse vakbondsleiders financieel te steunen. Hoewel het aantal gesteunde vakbondsleiders beperkt was,⁵⁸ is hun werk niet onbelangrijk geweest. Het betreft hier één van de eerste goodwill-operaties van de patroons ten opzichte van de syndicale wereld. Het Gentse initiatief gold als voorbeeld voor de andere Belgische industriëlen.

Toen de deportatie van arbeiders begin 1943 effectief van start ging en het aantal arbeidsweigeraars snel toenam, stelde er zich onmiddellijk een immens probleem. Honderden arbeiders werden in de illegaliteit gedreven maar wisten niet waar naartoe. De socialistische beweging kon deze vloed met haar beperkte middelen onmogelijk aan.

Een eerste oplossing kwam er toen A. De Keuleneir midden 1943 in contact werd gebracht met René De Groot, de dienstoverste van de Gentse rantsoeneringsdienst. Via dit kanaal konden honderden kaarten en duizenden rantsoeneringszegels aan de ondergedokenen bezorgd worden. Valse identiteitsbewijzen werden bekomen door toedoen van hoofdcommissaris De Walsche.⁵⁹ Via De Keuleneirs connecties met de Waalse openbare diensten kon ook de eerste geldelijke steun gegeven worden. Bij de spoormannen moet er een apart financieringskanaal bestaan hebben via H. Hazard, één van de leiders van het Brusselse ASOD.⁶⁰

Maar de hulpverlening zou pas goed op gang komen met het in werking treden van de dienst Socrates. De eerste gewestelijke vertegenwoordiger van Socrates was Henri Story, de bekende liberale politicus, gewezen schepen van Gent en een eminent verzetsman. Na diens aanhouding in oktober 1943 nam de katholieke advocaat Pierre Struye de Swielande de regionale leiding van Socrates op zich. De belangrijkste medewerkers van Struye waren Vanderbeken, ambtenaar bij het Gentse Steunfonds voor Werklozen, en Karel De Groote, de secretaris van de liberale bond "Vrijheidsliefde". Het was via deze laatste dat A. De Keuleneir en A. De Smedt betrokken raakten bij het werk van Socrates.

---

58. De vakbondsleiders die zeker steun genoten hebben waren: A. De Smedt, A. Segier, A. De Meyer, L. Grau, J. Pante en M. Lefèvre. Cfr. MVG, BW, dossier L. Grau.

59. MVG, BW, dossier A. De Keuleneir.

60. MVG, BW, dossier A. Fazzi / R. Groeneweghe.

Als vertegenwoordigers van de illegale vakbeweging waren zij onmisbaar om de verdeling van de gelden op een efficiënte wijze te doen verlopen. Via Socrates hebben de socialistische vakbonden tijdens het laatste bezettingsjaar 2.804.700 fr. verdeeld.⁶¹ In dit bedrag was ook een som van 80.000 fr. begrepen, afkomstig van het socialistisch weerstandsfonds. Het aantal geholpen werkweigeraars bedroeg 876. Als men weet dat de Oostvlaamse tak van Socrates 4.200.000 fr. heeft uitgedeeld, dan hebben de socialisten zo'n 65% van de steun voor hun rekening genomen. Merkwaardig feit: Vandeputte, de leider van het christelijk vakverbond van Gent, heeft steeds geweigerd aan Socrates mee te werken.⁶²

De verdeling van de steun was gebonden aan strikte regels en de uit te keren bedragen waren bepaald volgens een vaststaand tarief: een ongehuwd persoon kreeg 500 fr. per maand, een gehuwd paar 800 fr. en per kind kwam daar nog 300 fr. bij. Om de risico's zo veel mogelijk te beperken werd er slechts een summiere boekhouding bijgehouden. De uitbetaalde sommen werden dikwijls uitgedrukt in eieren, waarbij elk ei gelijkstond met een som van honderd frank. Belangrijk is ook dat er bij de verdeling van de steungelden niet gekeken werd naar de politieke of filosofische achtergrond van de hulpbehoevenden. Socrates mocht dan wel georganiseerd zijn op politieke basis, de werking moest in principe volstrekt neutraal zijn. In de richtlijnen aan de militanten klonk het als volgt: "aan geen politiek doen, want als socialisten staan we boven de liefdadigheidspolitiek, wij zijn klasse-strijders en wat wij doen aanzien wij als plicht en recht".⁶³ In welke mate de socialistische syndicalisten er

---

61. De verdeling is als volgt gebeurd:

Gent	1.719.800,- fr.
Wetteren	151.200,- fr.
Dendermonde	293.000,- fr.
Aalst	400.000,- fr.
Zele	33.900,- fr.
Hamme	57.100,- fr.
Sleidinge	88.900,- fr.
Deinze	47.200,- fr.
onbestemd	13.000,- fr.
TOTAAL	2.804.700,- fr.

Cfr. *Steun aan werkweigeraars*, sd. (1944), 1 p. AMSAB, Gent-Eeklo, 40.1.

62. MVG, BW, dossier A. De Keuleneir.

63. "Raadgevingen die verplichtend zijn", sd., 1 p. MVG, BW, dossier A. De Keuleneir.

effectief in geslaagd zijn hun hulpverlening op een niet-politieke basis te organiseren is moeilijk na te gaan. De intentie heeft alleszins bestaan.

ANSEELE, MARX: ÉÉN STRIJD

De socialistische partij wordt wel eens het sociaal laboratorium van de clandestiene beweging genoemd. Het werk van de talloze commissies, de discussies die er gevoerd werden, is inderdaad indrukwekkend geweest. Verschillende geschiedkundige studies hebben er reeds de nadruk op gelegd.⁶⁴ Maar toch mag niet uit het oog verloren worden dat slechts een handvol partijleiders bij dit studiewerk betrokken is geweest, want het was vooral een leerschool voor de toekomstige regeringsleden en mandatarissen. Voor de basismilitant bleef de realiteit van het socialistisch verzet beperkt tot de verspreiding van de sluikbladen en de hulpverlening aan werkweigeraars.

De veelzijdigheid van de behandelde thema's laat ons niet toe deze alle even uitvoerig te bespreken. Daarom wil ik mij beperken tot het uitdiepen van één thema dat bij de Gentenaars zeer gevoelig lag, namelijk dat van de hervorming van de socialistische beweging. Na de ontbinding van de BWP door Hendrik De Man lagen alle opties in feite open. Er gingen stemmen op om een travaillistische partij met de christen-democraten op te richten, anderen zochten dan weer hun heil in een vage corporatistische formatie, maar de hoofdstroom ging resoluut in de richting van een socialistische partij op vernieuwde basis. De meningen daarover waren echter verdeeld. Voornamelijk onder druk van de Waalse vleugel is men er uiteindelijk toe gekomen om de takken van de beweging zoveel mogelijk van mekaar los te koppelen. Het collectieve lidmaatschap werd afgeschaft en vervangen door het individuele. Tegelijk was er binnen het Waalse syndicale verzet een sterke voorkeur voor een radicaal eenheids-syndicalisme.

Tegenover deze vernieuwingsdrang hebben de Gentenaars zich steeds afwijzend opgesteld. Zij behoorden tot de meest traditionalistische vleugel en waren gekant tegen elke ingreep die afbreuk kon doen aan het karakter van de beweging. Zij stelden dat de aansluiting van de verschillende

---

64. I. VANSWEEFELT: "Pogingen tot progressieve frontvorming in de vakbeweging." In: E. WITTE: *Tussen restauratie en vernieuwing*. Brussel, 1989, pp. 149-166. J. GOTOVITCH "Victor Larock dans la clandestinité. Le théoricien du renouveau." In: *Socialisme*, nr. 145, februari 1978. C. KESTELOOT: "De socialisten tijdens de bezetting doctrine en programma." In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1986, 3, pp. 23-38.

organisaties bij de socialistische partij niet alleen noodzakelijk was, maar ook dat zij één strijdformatie moesten vormen. Zoals Vader Anseele het gepropageerd had dienden vakbeweging, coöperatie en politiek samengebundeld te zijn in de strijd voor het socialisme.⁶⁵ Het luidde dat men de organisaties niet mocht beschouwen als doel op zich, maar als strijdmiddel tot het doel. Hoewel daar in de eerste fase van de bezetting niets meer van te merken was, beklemtoonden de Gentse socialisten meer dan ooit hun gehechtheid aan de idealen van het socialisme en zelfs van het marxisme:

“Opportunistisch, filantropisch of planistisch socialisme brengt niets méér dan christelijke sociale democratie of filantropisch patronaat. Slechts één oplossing, één weg, één methode: de Marxistische”.⁶⁶

Tegenover de roep naar een eenheidssyndicalisme met de christenen stelden zij de vorming van een “socialistisch eenheidssyndicaat”:

“Wij hebben de rotsvaste overtuiging, ..., dat het Belgische proletariaat zijn weg tot de eenheid zal vinden in de schoot van de Socialistische Eenheidssyndicaten, voor de verwezenlijking van het Socialisme waarvan Marx de bouwer was”.⁶⁷

Het is duidelijk dat de socialistische burcht kost wat kost overeind moest blijven. Daar waar er bij de andere krachten uit het verzet enige toenadering merkbaar was, zette het Gentse socialisme zich schrap en zocht het zijn heil in het herbeklemtonen van een marxistische ideologie die men in de praktijk reeds lang de rug had toegekeerd. Het anti-klerikaal discours werd niet van stal gehaald, maar het was nooit ver weg. Uiteindelijk hebben de Gentenaars zich bij het voldongen feit moeten neerleggen. De nieuwe socialistische partij werd heropgericht op basis van het individuele lidmaatschap. Dit heeft nochtans niet belet dat de interpenetratie van de verschillende takken van de Gentse beweging in één hecht blok een realiteit is gebleven.

---

65. *In memoriam. Vader Anseele. 18 februari 1944*, 1 p. MVG, SP, dossier A. De Keuleneir.

66. *Waarom aansluiten bij de partij?* Maart 1943, 2 p. Centrum L. Major, Fonds CESCO.

67. *Het marxisme frisser dan ooit*. In: *De Socialistische Strijd*, sn., sd.

BEVRIJDING, EPURATIE EN RESTAURATIE?

In de zomer van 1944 zag het er naar uit dat de Bevrijding niet meer lang kon uitblijven. De socialistische beweging bereidde zich voor om na vier jaren van illegale actie opnieuw van start te gaan. De vakbondsleiders stelden hun eisenprogramma op en maakten zich klaar om aan ledenwerving te doen. De socialistische mandatarissen werden opgeroepen zich gereed te houden om hun plaats in de gemeentebesturen in te nemen. Alles moest in het werk gesteld worden om de overdracht van de macht zo vlot en zo ordelijk mogelijk te laten verlopen. Enkele dagen voor de Bevrijding werd de drukkerij Het Licht ingenomen door een ploeg van het socialistische verzet onder leiding van de gewezen redacteur G. Hamers. Op 6 september, de dag van de Bevrijding, kon "Vooruit" opnieuw verschijnen als eerste Gentse dagblad.

Meteen stelde zich ook het probleem van de zuivering. Verschillende socialistische verantwoordelijken hadden zich tijdens de bezetting gecompromitteerd en dienden uit de beweging verwijderd. Vooral in Gent, waar een aanzienlijk aantal zich demanist had getoond of met de UHGA had samengewerkt, zou dit een netelig probleem worden. Het is een zaak geworden, die gezorgd heeft voor heel wat wrok en rancune, en waar Anseele en zijn aanhangers aan het langste eind hebben getrokken.⁶⁸

Cnudde, die tot het einde van de bezetting zijn schepenambt had uitgeoefend, was voor de socialistische beweging persona non grata geworden. Zijn zeer persoonlijke politiek van mei 1940 is hem door zijn socialistische collega's niet in dank afgenomen. Reeds in mei 1941 kon men in de illegale "Vooruit" de volgende veelzeggende zinsnede lezen:

"De overloopers en de zwakken hebben zichzelf reeds uitgeschakeld, zoals te Gent de C uit het ABC verdwijnt. Ballast wordt overboord gooid".⁶⁹

Strikt juridisch gezien heeft hij als schepen geen enkele onwettige daad gesteld, maar als socialist was hij politiek niet meer aanvaardbaar. Cnudde was geen echte collaborateur, maar hij heeft nooit willen aannemen dat hij een speelbal is geweest in handen van het VNV-bestuur, en bovendien hij heeft nooit enig begrip kunnen opbrengen voor het socialistisch verzet. Dit nam niet weg dat Cnudde tot het einde van de bezetting is blijven

---

68. Documenten van de Gentse zuiveringscommissie kunnen geraadpleegd worden in het AMSAB, in het Fonds Gent-Eeklo, 40.12.

69. ABC staat voor Anseele, Balthazar, Cnudde. Cfr. *Vooruit. Socialistisch Inlichtingsblad. Orgaan van de BWP. 1/5/1941.*

deel uitmaken van de door Nachez en Verheggen geleide beheerraad van de SM Vooruit. De zwaarste tegen hem geuite beschuldiging was het opnieuw uitbrengen van de krant "Vooruit". In de septemberdagen van 1944 werd hij zonder meer gearresteerd en gedurende vier maanden opgesloten in een kamp voor "incivieken". Cnudde heeft zich bij zijn royerering nooit neergelegd en is bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 nog opgekomen met een eigen lijst. Het proces dat tegen hem werd ingespannen voor de Krijgsraad te Gent eindigde met een vrijspraak.⁷⁰

Het geval van Marinus Derijcke ligt nog delicates. Derijcke heeft het ongeluk gehad dat hij in de wondere zomer van 1940 durfde schrijven wat anderen dachten. Alhoewel sommige leden van de beheerraad van Het Licht kritiek geuit hebben op zijn redactionele standpunten, heeft hij zich waarschijnlijk niet méér demanist getoond dan de anderen. Hij heeft zijn gepubliceerde stellingname echter nooit kunnen loochenen. In die zin heeft hij zich gecompromitteerd met de gestolen "Vooruit". Hij was nochtans de eerste die zich heeft teruggetrokken uit het Gentse schepencollege. Tijdens de bezetting was hij actief bij de sluikpers, maar hij heeft geen contact meer gehad met het socialistisch verzet. Hij was een occasioneel medewerker van "La Libre Belgique" en maakte deel uit van de redactie van "Vrij". Op het einde van de oorlog werd hij zelfs opgenomen in het Uitvoerend Comité van het Gentse Onafhankelijkheidsfront.⁷¹ Niettegenstaande deze verzetsactiviteiten is hij onmiddellijk uit de socialistische partij gezet. Het lijkt er sterk op dat men in de persoon van Derijcke een zondebok heeft gevonden voor alles wat er in de Gentse beweging is misgelopen tijdens het eerste oorlogsjaar. Andere tenoren, die eveneens in de gestolen "Vooruit" geschreven hebben, zijn er gemakkelijker vanaf gekomen en hebben na de oorlog zelfs hun functies in de beweging kunnen hernemen. Het geval van kamerlid J. Deconinck uit Wevelgem is in dit opzicht typerend.

Na de verwijdering van Cnudde en Derijcke kon Anseele meteen een gooi naar de macht doen. Anseele is weliswaar vrij lang op zijn post gebleven als schepen, maar van buiten uit kon hem geen enkele compromitterende daad aangewreven worden. Als zoon van de historische leider van de Gentse beweging was hij nagenoeg onaantastbaar. Tijdens de bezetting is hij vooral betrokken geweest bij het studiewerk van de nationale commissies van de partij. Anseele is onder meer actief geweest

---

70. Vonnis verleend door de krijgsraad te Gent, Vlaamsche Kamer op 25 februari 1946 in zake Cnudde Désiré. 3 p. AMSAB, Papieren Anseele, 138.4.

71. Verdedigingsschrift M. Derijcke, d. c.

in de werkgroep over de economische politiek en deze over de sociale politiek.⁷² Hoewel daarover enige onduidelijkheid bestaat zou hij ook een rol gespeeld hebben bij de inlichtingendienst "Clarence".⁷³ Op het RTT-kasteel van Facqueval stond hij namelijk in contact met een agent van "Clarence", Leopold Ros, die later zijn kabinetschef zal worden.

Door zijn gedwongen vertrek in juli 1942 is Anseele niet zolang actief geweest in het Gentse socialistische verzet. Hij verbleef voornamelijk te Facqueval en is tijdens de bezetting nog tweemaal opgedoken in Gent, de laatste keer in januari 1944. Via De Keuleneir en Vergeylen bleef hij wel op de hoogte van de ontwikkelingen. Reeds in de loop van 1943 waren de notabelen van de stad overeengekomen dat de liberaal Henri Story na de oorlog de burgemeesterssjerp van Gent zou dragen,⁷⁴ maar na diens arrestatie kreeg Anseele dit ambt in de schoot geworpen. Enkele dagen voor de Bevrijding dook hij op als een *deus ex machina* en samen met G. Nachez, A. De Keuleneir en E. Vergeylen heeft hij toen het stadhuis "bezet". Als dienstdoend burgemeester van Gent kon Anseele de geallieerde troepen verwelkomen en de wederopbouw aanvatten.

Anseeles positie zou nog geconsolideerd worden door de verwijdering van A. Balthazar. Het is een merkwaardige, bijna kafkaïaanse zaak, die nooit echt werd opgehelderd. Balthazar is tot midden 1942 in Frankrijk gebleven en heeft toen de Belgische regering in Londen vervoegd, maar als minister leefde hij enigszins geïsoleerd van de socialistische kolonie. Reeds voor zijn terugkeer naar België schijnt zijn lot bezegeld geweest te zijn.⁷⁵ In september 1944 werd hij door de jonge garde rond Anseele onverwijld uit de partij gezet. Allerlei elementen, zoals het onduidelijk beheer van de in mei 1940 meegenomen partijkas, zijn genoemd geweest, maar waarschijnlijk heeft ook persoonlijke rancune een rol gespeeld. Anseele jr. zou zijn gedwongen "solidair" ontslag als schepen in 1934 nooit geheel verteerd hebben en hij kon zich evenmin neerleggen bij zijn tweederangsrol in de Gentse beweging.⁷⁶ Het dossier dat tegen Balthazar werd opgesteld is verder aangedikt met een aantal belastende feiten, zoals

---

72. Plan d'étude pour l'élaboration d'un programme de gouvernement, sd. (begin 1942), 1 p. Luik, Institut Liégeois d'Histoire Sociale, Papieren Bondas, dossier 4.

73. MVG, BW/SP, dossier E. Anseele.

74. MVG, BW, dossier E. Vergeylen.

75. J. GOTOVITCH: *De Belgische socialistes in Londen*. C. Huysmans geschriften en documenten VIII. Antwerpen, 1981, p. 61.

76. G. VANSCHOENBEEK: *Biografische nota August Balthazar*, 2 p. AMSAB, Los Archief, 93.75.

het aannemen van een som van 1 miljoen fr. die als oorlogswinst gemaakt was door de beheerder van de Brusselse drukkerij La Presse Socialiste.⁷⁷

De uitsluiting is voor Balthazar een persoonlijk drama geweest. Ondanks zijn aandringen heeft het Gentse partijbestuur zijn zaak nooit willen uitpraten. Ook in het nationaal partijbestuur kreeg hij geen enkele steun. In september 1947 organiseerde hij nog een meeting, waar hij zich in felle bewoordingen afzette tegen Anseele en zijn "Gentse racket", maar echte onthullingen werden er niet meer gedaan.⁷⁸ A. Balthazar was politiek volledig uitgespeeld en zijn naam is sindsdien uit de annalen van de Gentse beweging verdwenen. Hij overleed in 1952 op 59-jarige leeftijd.

Essentieel is dat de ploeg die uit het verzet is gekomen er zonder enig probleem in geslaagd is het vertrouwen van de socialistische achterban voor zich te winnen. Het nieuwe, door Anseele geleide partijbestuur heeft de BSP bij de wetgevende verkiezingen van 1946 naar een mooie overwinning geleid. Ondanks de opkomst van de communisten, wist de partij haar stemmenaantal te verhogen tot 44.000. In vergelijking met 1939 kwam dit neer op een winst van 2,3%. De vooroorlogse kiesmechanismen, waarbij de socialistische partij zich verzekerd wist van een vrij stabiel kiespubliek, bleken perfect te functioneren. Het nieuwe partijbestuur had zijn geloofwaardigheid bewezen. E. Anseele, J. Chalmet, A. De Keuleneir en A. De Sweemer werden gekozen voor de kamer, E. Vergeylen en G. Crommen voor de senaat. Bij de daaropvolgende gemeenteraadsverkiezingen leed de Gentse BSP met 34.600 stemmen wel een licht verlies van 0,3%.⁷⁹ De afscheuring van D. Cnudde, die met 1.500 stemmen een score van 1,5% haalde, is daarvoor verantwoordelijk, maar verder is deze van geen betekenis geweest.

Op syndicaal vlak is de normalisering van de toestand wel minder evident geweest. De Gentse vakbonden dienden met praktisch lege handen hun werking te hervatten. De infrastructuur en de documentatie waren grotendeels door de UHGA geplunderd en de syndicale kassen waren verdwenen in Duitse banken. De epuratie had de regionale vakbondsleiding fel uitgedund. Alle leiders die na 1 september 1941 in de UHGA gebleven waren, werden zonder meer van hun functies ontheven. Niet minder dan 14 secretarissen en 19 personeelsleden en boden werden uit de vakbond gezet.⁸⁰ Dit nam niet weg dat een aantal personen met een vrij

---

77. Vooruit, 5/2/1946.

78. Zie persknipsels. In: AMSAB, Fonds Gent-Eeklo, 42.10.

79. BSP Gent-Eeklo. Verslag over het jaar 1946, pp. 3-6.

80. Vooruit, 15/12/1944.

zware verantwoordelijkheid, zoals bijvoorbeeld A. Segier, de dans ontsprongen zijn. Als secretaris van de textielvakbond mocht hij zijn plaats in de nationale bestuursorganen van het ABVV niet herinneren, maar voor het overige werd hij ongemoeid gelaten.⁸¹ De regionale leiding werd verder gewijzigd door het overlijden van een aantal belangrijke figuren als A. De Smedt, G. Dhondt en later ook J. Pante. Een volledig nieuwe generatie, de "oorlogsgeneratie", kon de vrijgekomen bestuursposten innemen. Als algemeen secretaris kreeg A. De Keuleneir de leiding van het ABVV-gewest Gent-Eeklo in handen.

Met 500 tot 800 inschrijvingen per dag verliep de rekrutering van nieuwe leden vrij vlot in de dagen na de Bevrijding. In februari 1945 telde men reeds een kleine 20.000 leden. De stormloop naar de vakbonden, die zo tekenend was voor de situatie na de Eerste Wereldoorlog, heeft zich in 1944 echter niet voorgedaan. Het heeft twee jaar geduurd vooraleer het Gentse ABVV zijn vooroorlogs peil van 30.000 leden bereikt heeft.⁸²

Die trage opgang moet in de eerste plaats toegeschreven worden aan de verdeeldheid binnen de syndicale gelederen. Het BVV zag zich bij de Bevrijding geconfronteerd met de door de communisten geleide Eenheidsvakbonden. Deze waren eveneens actief geweest in de clandestiniteit en stonden vooral sterk in de Gentse haven, de metaalsector en in de stadsdiensten. In mei 1945 telden zij 3.700 leden. Reeds tijdens de bezetting hadden de communistische syndicalisten enkele socialistische leiders benaderd om hen te polsen over een samenwerkingsverband, maar deze hadden hun aanbod steevast afgewezen. Het gevolg was dat er zich na de Bevrijding een heftige strijd heeft afgespeeld, waarbij alles in het werk werd gesteld om A. De Keuleneir in diskrediet te brengen. Allude-rend op zijn deelname aan de UHGA waren verwijten als "Amedée-de-zwarte" niet van de lucht.⁸³ De sfeer was zodanig verziekt dat het in Gent nooit tot een fusie is gekomen. De Gentse Eenheidsvakbonden werden in 1947 uit het ABVV gezet en het restant van hun aanhang is zelfs overgestapt naar de liberale vakbond.

---

81. Verslag BVV-Bureau, 10 november 1944, 4 p. AMSAB, ABVV-nationaal.

82. Ik heb hier de interne ledencijfers gebruikt, en niet de officiële cijfers die meer een propagandistisch doel hadden. De twee kunnen nogal uiteenlopen: het Gentse ABVV beroept zich in 1947 op 37.136 leden, terwijl er in feite slechts 28.596 leden zijn. Cfr. AMSAB, ABVV-Nationaal, dossier effectieven.

83. *Syndikale Eenheid. Orgaan van het Belgisch Verbond der Eenheidssyndikaten.* sd (februari 1945), 2de jrg., nr. 4.

Een tweede verklaring voor die trage opgang moet gezocht worden in de concurrentie vanwege de christelijke vakbeweging. Na de Bevrijding is het Gentse ACV er met zijn zachter profiel in geslaagd de alimentaire syndicalisten in massa aan te trekken. Deze groep kwam gedeeltelijk voort uit de effectieven van de ontbonden UHGA, die ondanks alle socialistische tegenpropaganda toch nog 22.000 leden is blijven tellen in het Gentse.⁸⁴ Het aantal leden dat via de UHGA verloren gegaan is voor het Gentse ABVV moet gerekend worden op minimum 6.000. Daarnaast heeft de christelijke vakbeweging met haar goed functionerend dienstbetoon ook veel sterker kunnen profiteren van de instelling van de verplichte sociale zekerheid. De christelijke vakbeweging is er in enkele jaren in geslaagd om haar ledental te verdubbelen tot een kleine 40.000 in 1948.⁸⁵ Het Gentse ABVV heeft niet kunnen profiteren van deze dynamiek en heeft alle moeite gehad om de vooroorlogse effectieven te herstellen. Zo heeft het zijn leidende positie definitief kwijtgespeeld aan het ACV.⁸⁶

BIJ WIJZE VAN BESLUIT

De bezettingsperiode wordt meestal beschreven in termen van "collaboratie" en "verzet". Zoals de lezer wel zal gemerkt hebben, ontsnap ik in de titel van deze bijdrage evenmin aan die schematisering. Het zijn evenwel termen die in het kader van dit onderzoek met de grootste omzichtigheid moeten gehanteerd worden. De socialistische modelcollaborateur bestaat niet, zoals ook het ideaaltype van de socialistische verzetsman niet bestaat. Hiermee wordt niet bedoeld dat de socialistische verzetsman niet bestaan heeft, de voorbeelden zijn legio. Maar er was wit, zwart, en ook veel grijs.

De voornaamste bekommernis van de Gentse socialisten in deze jaren was zeer elementair: hoe de beweging zo intact mogelijk doorheen de oorlogsperiode loodsen. Hun houding was aanvankelijk zeer pragmatisch: via het stadsbestuur en via de werking van de niet-politieke organisaties hoopte men een aanwezigheidspolitiek te kunnen voeren. Tegenover De Man en de UHGA werd er een zeer dubbelzinnige politiek gevoerd: het

---

84. Zie Ledenlijsten UHGA, april 1942-juli 1944. AMSAB, Papieren Van Grootven, 3.4.

85. Zie P. PASTURE en J. MAMPUYS: *In de ban van het getal. Ledenanalyse van het ACV*. Leuven, 1991, p. 184 en p. 210.

86. Hierbij wil ik dr. Guy Vanschoenbeek, dr. Wouter Steenhaut, dr. Bruno De Wever, Etienne Verhoeyen, Michel Vermote en Piet Creve danken voor de tips bij het opzoekingswerk en voor het kritisch doornemen van de tekst.

attentisme en zelfs opportunisme waren troef in die dagen. Van enig openlijk socialistisch verzet was er in 1940 alleszins geen sprake. Gent was het bolwerk van de UHGA in Vlaanderen. De specifieke uitbouw van de socialistische zuilorganisaties in het Gentse en de daarmee gepaard gaande pragmatische reflex hebben deze opstelling zeker in de hand gewerkt.

Door de kolonisatiepolitiek van de Nieuwe Orde is deze politiek van het minste kwaad niet houdbaar gebleken. In het voorjaar van 1941 heeft er zich een splitsing voorgedaan tussen de elites van de Gentse beweging. Een deel kon zich niet losmaken van de traditionele machtsstructuren en heeft zich zo verder gecompromitteerd. Een ander deel heeft zich in de clandestiniteit terug getrokken en heeft van daaruit de actie voortgezet.

De illegale aktie was vooral gericht op het niet gewapend, indirect verzet: verspreiding van de sluikpers, hulp aan werkweigeraars en de voorbereiding van de naoorlog. Het was een aktie die zeker niet spectaculair kan genoemd worden, maar die toch wezenlijk is geweest in die zin dat de beweging er in geslaagd is de continuïteit met de vooroorlog te verzekeren en zich tegelijk te affirmeren als één van de centrale politieke formaties uit het verzet. Doorheen de aktie in het verzet heeft men de socialistische identiteit herbevestigd en de beweging een nieuwe legitimiteit gegeven.

Dit nam niet weg dat het socialistisch verzet zich in haar globaliteit eerder defensief opstelde. Daar waar de communistische beweging de directe confrontatie met de bezetter niet schuwde en zo veel mogelijk allianties aanging met de andere formaties uit het verzet, richtte de aktie van de socialistische beweging zich vooral op het in stand houden van de vooroorlogse posities. Het is dan ook geen toeval dat de meeste van de leidende figuren uit de Gentse illegale beweging reeds voor de oorlog actief waren of verantwoordelijke functies droegen. Zoals Guy Vanschoenbeek in zijn studie reeds vastgesteld had kan men ook hier stellen dat het milieu van de Gentse socialisten zeer gesloten bleef.

Deze egelstelling kwam ook tot uiting op doctrinair-ideologisch vlak. Meer dan ooit beklemtoonden de Gentenaars het traditionele concept van de beweging, waarin de verschillende takken versmolten in één geheel. Voor het ontstaan van een brede basisbeweging met een meer pluralistische inslag was er in het Gentse geen ruimte. Na de demanistische newspeak greep men terug naar het oude "marxistische" discours om de rangen gesloten te houden. Het belang van dit discours mag zeker niet overroepen worden, maar het is ongetwijfeld één van de elementen geweest die een doorbraak van de Gentse communisten heeft voorkomen.

Een ander, meer doorslaggevend element was dat de Gentse beweging zich bij de bevrijding kon aandienen met een vernieuwd krachtadig imago, onder de leiding van E. Anseele jr. Als zoon van de historische leider van de Gentse socialisten heeft hij zich doorheen de oorlogsjaren een onaantastbare positie veroverd. Daarbij moest A. Balthazar die als minister in Londen verbleef tijdens de bezetting, wel opzij gezet worden. Het wegvallen van de oudere elites tijdens de oorlogsperiode heeft de weg vrijgemaakt voor de generatie van de jaren '30. Er heeft zich dus in het Gentse een onmiskenbare vernieuwing voorgedaan in de leidende elites, maar deze vernieuwing hield zeker geen ommekeer in. Ondanks de zuivering, die in het Gentse toch niet onbelangrijk is geweest, was de beweging sterk genoeg om nieuwe kaders te recrutereren binnen de eigen rangen. De rol van de jeugdbeweging als kweekschool van het leidinggevend personeel mag daarbij zeker niet overroepen worden. Het waren vooral de vakorganisaties die de beweging van nieuwe kaders hebben voorzien.

De generatie die uit het verzet is gekomen heeft in de Gentse beweging de macht genomen, maar de eigenlijke machtspositie van de beweging was niet dezelfde als voor de oorlog. Op politiek vlak heeft men zich na de oorlog kunnen handhaven op de oude posities, maar op syndicaal vlak heeft de socialistische beweging het pleit verloren van het ACV. Het Gentse ABVV werd geconfronteerd met een afscheuring van communistische syndicalisten, maar heeft vooral een deel van zijn aanhang in de UHGA verloren. Ondanks zijn engagement in het verzet heeft het geen echte sprong voorwaarts kunnen maken bij de Bevrijding.

**"A la guerre comma à la guerre"
Socialistes in Ghent between Collaboration and Resistance,
1940-1944**

BY
RIK HEMMERIJCKX

Summary

The attitude of the socialists of Ghent during the war years was very elementary: how to guide the movement through this period with as little damage as possible. In first instance the aim was to remain on the scene through the City Council and the non-political organisations. Towards Hendrik De Man and the UHGA (Union of Manual and Mental Workers) the attitude was complaisant. There was no trace of overt opposition in 1940.

Because of the colonisation policy of the New Order this policy of the least harm showed untenable. One part of the leaders retreated into illegality to continue the actions therefrom. An other part failed to disengage itself from the traditional structures of power and compromised itself further on.

The illegal action was especially directed towards unarmed and indirect resistance: distribution of underground papers, aid to those who refused labour and preparing the afterwar. Through these actions the socialist movement succeeded in continuing the prewar position and at the same time proved itself as one of the central powers of resistance.

That does not alter the fact that socialist resistance was roughly defensive. It was in the first place aimed at maintaining the prewar positions. It is no coincidence that most of the leading persons of the Ghent movement were already in top positions before the war. The socialist milieu of Ghent remained very closed. This was also clear on the ideological field as the old "marxist" discours was reviving.

The generation coming out of the resistance took power, but the real power situation of the Ghent movement was just the same as before the

war. On the political field it had maintained itself, but on the syndical level the socialists were defeated by the catholic union.

**"A la guerre comma à la guerre"
Les socialistes gantois entre collaboration et résistance,
1940-1944**

PAR
RIK HEMMERIJCKX

Résumé

L'attitude des socialistes gantois durant les années de guerre était très élémentaire: comment guider le mouvement à travers cette période avec le moins de dégats possibles. Au début, le but était de rester sur la scène par l'entremise du conseil communal et des organisations non-politiques. Envers Hendrik De Man et l'UHGA (Unie van Hand- en Geestesarbeiders), une attitude complaisante fut adoptée. En 1940, il n'y avait aucune trace d'opposition ouverte.

A cause de la politique de colonisation de la part du Nouvel Ordre, cette politique du moindre mal s'avéra insoutenable. Une partie des leaders se retira dans l'illégalité afin de poursuivre l'action au départ de celle-là. Une autre partie ne parvint pas à se dégager des structures traditionnelles du pouvoir et continua à se compromettre.

L'action illégale était spécialement orientée vers la résistance non-armée et indirecte: distribution de documents clandestins, aide à ceux qui refusaient le travail obligatoire et préparation de l'après-guerre. A travers ces actions, le mouvement socialiste réussit à maintenir sa position d'avant-guerre et prouva en même temps qu'il était une des forces majeures de la résistance.

Cela n'empêche que la résistance socialiste était principalement défensive de caractère. Elle tenait en premier lieu à maintenir les positions d'avant-guerre. Ce n'est pas une coïncidence si la plupart des leaders du mouvement gantois occupaient déjà avant la guerre une position au sommet. Le milieu socialiste gantois demeura très fermé. Cela apparût également sur le plan idéologique, où le vieux discours "marxiste" se raviva.

La génération sortant de la résistance prit le pouvoir, mais le pouvoir réel du mouvement gantois était exactement identique à celui d'avant la guerre. Sur le plan politique, il était parvenu à se maintenir, mais au niveau syndical, les socialistes furent battus par le bloc catholique.